

EXPOSICIÓ

GUIA DIDÀCTICA:
elaborada per, Conxa Llinàs
Carmona i Ma Pau Trayner
Vilanova

Ajuntament de L'Hospitalet
Àrea de Benestar i Famílies

pmdona
programa municipal

ÍNDEX

1. L'evolució de la indústria tèxtil a la nostra ciutat.
2. De la Mitologia a les puntaires i les obreres del tèxtil.
3. La Revolució Industrial s'estén per tot Catalunya.
4. La Indústria Tèxtil a L'Hospitalet (I): Tecla Sala, Viuda e Hijos de Jaime Trias.
5. L'experiència de les dones a les fàbriques (I).
6. (II): Can Trinxet, Can Vilumara, Albert Germans.
7. L'experiència de les dones a les fàbriques (II).
8. Les lluites obreres i el sindicalisme femení.
9. L'experiència de les dones al sindicat.
10. Recuperació del Patrimoni Industrial a L'Hospitalet i conclusions.
11. Qüestionari.
12. Esdeveniments significatius.
13. Llistat d'obers i obreres del tèxtil entrevistades (Arxiu Municipal de L'Hospitalet).
14. Glossari.
15. Bibliografia.

1. L'EVOLUCIÓ DE LA INDÚSTRIA TEXTIL A LA NOSTRA CIUTAT

Des dels inicis de la Humanitat, una de les coses que han fet les dones és produir el que calgui per a la subsistència:

- El menjar: tenint cura de la producció dels aliments amb el conreu dels camps i els horts.
- El vestir: procurant els teixits per protegir o embellir el cos.
- La salut: conèixer les plantes medicinals per treure el dolor i curar les malalties.

Aquesta exposició es centra en el TEIXIT.

La primera Revolució Industrial comença a la Gran Bretanya -durant la segona meitat del S. XVIII i principis del s. XIX- i s'expandeix per tot el món. És un període històric on el maridatge entre ciència i tecnologia provoca el conjunt de transformacions tecnològiques, socials, econòmiques i culturals més gran des del Neolític.

Des de 1890 al 1910, la indústria tèxtil (sobretot el cotó) va ser el sector capdavanter en iniciar-se el procés d'industrialització a L'Hospitalet. Va significar el pas de la producció domèstica, artesanal, amb eines o màquines molt senzilles (la filosa) a la producció en grans factories amb la utilització d'energia hidràulica o màquines de vapor. La seva hegemonia és indiscutible, seguida de lluny pel sector de la construcció i la ceràmica.

Fàbriques més importants de la indústria tèxtil a L'Hospitalet:

La Aprestadora Española, S.A.	1853
Marquès de Caralt i Cia	1873
Mena Rocaver.....	1875
Succesors de A. Basté.....	1882
Tecla Sala.....	1899
Viuda e Hijos de Jaime Trias.....	1903
Can Trinxet.....	1905
Can Vilumara	1907
Jacint Rifà	1912
Albert Germans	1928

Des de ben aviat, les fàbriques catalanes es van adreçar al mercat espanyol. Durant els anys 1827-1933 va començar el desplegament econòmic i la

formació de l'estructura industrial del nostre país. Catalunya va ser durant un segle (de 1883 al 1933) la *fàbrica d'Espanya*.

A finals del segle XIX es van començar a instal·lar les primeres fàbriques tèxtils i, a principis del segle XX, es va produir un gran creixement demogràfic propiciat pel desenvolupament industrial. El 1925, L'Hospitalet, va rebre el títol de ciutat.

La indústria tèxtil va fer més visibles les dones en el mercat de treball. Al nostre país, l'ocupació femenina té una presència molt més gran que a la resta de l'Estat espanyol. L'avantatge és que eren moltes i es crearen xarxes d'ajuda mútua. Fins i tot van inventar-se un llenguatge de signes per entendre's enmig del soroll del telers... *Soroll de telers soroll de diners*. Gran part del proletariat industrial de L'Hospitalet era femení. Es tracta d'una gran força productiva invisible com a gènere i, fins ara, sense reconeixement social. A les primeres dècades del s. XX, la feminització de la indústria tèxtil catalana és un fet documentat.¹

Quan les dones entraven a treballar ho feien com a bitllaires o voretadores,² després passaven a la secció de nuadores, teixidores o ordidores, en qualitat d'aprenentes. Aquells ingressos, que abans s'obtenien de la feina de puntaires o del treball a mans, ara vénen de la fàbrica. Per a la subsistència, era necessari disposar de més d'un jornal.

La majoria d'obreres treballava a les indústries tèxtils i, dintre d'aquestes, a les de filats i teixits. Suposa la irrupció en la història de la classe treballadora de les anomenades *xinxes*³ *de fàbrica*. Les treballadores eren percebudes molt sovint com a intruses, com a competidores dels homes, perquè cobraven salaris més baixos -pràcticament la meitat-, i menyspreades socialment amb el mal nom de "xinxes".

Isabel Clara-Simó, en el seu llibre *Ciudadanes. Ruta de les dones de Barcelona, L'Hospitalet, Sant Adrià*,⁴ cita un text de Montserrat Roig que descriu aquestes obreres.

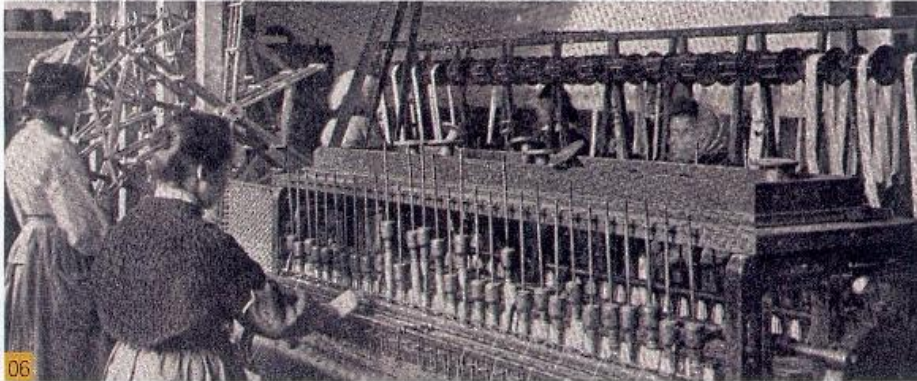
¹ Veure Bibliografia, José Mª Borràs Llop

² Veure Glossari.

³ Xinxà: Insecte hemípter de color vermell fosc que xucla la sang del ser humà produint picades irritants.

⁴ Veure Bibliografia.

PROTAGONISTES: “les xinxes”

Les obreres de les primeres fases de la Revolució Industrial a Barcelona patien unes condicions de treball duríssimes i una manca absoluta de qualitat de vida. El seu aspecte brut i descurat va portar a molts a malanomenar-les “xinxes”. Montserrat Roig les va descriure de forma colpidora:

“... pels carrers estretíssims d'una Barcelona encinyellada s'apressaven, al segle passat, aquestes xinxes, amb el cabell esbullat, el vestit ple de borra i una desagradable sentor d'oli. La gent les veia brutes i per això les anomenava 'xinxes', com el paràsit d'animals de sang calenta, que apareix quan no hi ha neteja ni higiene.

Durant catorze hores s'estaven unides al teler, amb un moviment continu, uniforme, repetitiu. Sempre corbades davant la màquina, amb el pit movent-se al mateix ritme de la llançadora i les percussions del balancí contra un dels fils de la trama... Les xinxes i els seus a penes menjaven carn i es nodrien, gairebé sempre, de freixures i tripes. El pa i el vi eren de poca qualitat. La mitjana de vida era de 41 anys i veien com morien la majoria de nens abans dels sis anys. Una de les primeres reivindicacions fou, precisament, que els nens menors de vuit anys no haguessin de treballar.

Els homes del poble preferien casar-se amb una minyona, perquè deien que aquestes eren polides i tenien bones maneres, mentre que les xinxes eren 'brutes, ordinàries i descarades'. I és que les xinxes, que no sabien ni llegir ni escriure, no tenien ni temps, ni esma, ni diners, per a preocupar-se del vestit i de l'educació.”

Xavier Benguerel Llobet (Barcelona, 1905- 1990) també parla d'elles a la seva novel·la, premi Planeta de 1974, *Icària, Icària*:

D'aquella fàbrica de Poble Nou, tothom en deia "El Cànem".⁵ De les dones i de les criatures que hi treballaven un gavadal d'hores diàries, "les xinxes". Entre els meus primers records hi ha aquestes dones i aquestes criatures. Exhalaven un tuf espès, d'olis pesats, d'espart, de borra, de misèria. Com si no tinguessin edat, com si fossin bèsties de bast, energia a baix preu. Quan la sort hi ajudava, ho deien, morien entre els 35 i els 40 anys. A l'hora de dinar s'instal·laven pels voltants de la fàbrica. Seien a terra, els que tenien sort a l'ombra dels plàtans. (...) Criatures de nou, de deu anys, deformades, raquíiques, enllefernades, forçades a suportar jornades de dotze a catorze hores; dones embotornades, ventrudes amb els colors de la fam, de la pudor, d'una misèria que les arrapava fins que morien als vint-i-cinc, als trenta anys, a tot estirar i amb una gran sort, fins als quaranta. (...) Al cap d'uns quants anys -casualitat, què voleu fer-hi-, a pocs metres de distància, van instal·lar-hi, en terrenys regalats pels Godó, la caserna de la guàrdia civil per a controlar els treballadors. L'ordre és sagrat. Les vagues alteren la producció, els escandalls i els beneficis. A les nou o les deu de la nit, aquelles dones i aquelles criatures sortien com un ramat de la cleda. Brutes, exhaustes, com sonàmbules. La majoria enfilava el camí de Pequín o la Marbella, residències poètiques entre clavegueres, als sorrals de la platja.

⁵ *El Cànem* és el nom amb què es coneixia la [fàbrica](#) dels germans [Godó](#) de Poblenou, dedicada a la fabricació de [jute](#) (fibra tèxtil per a la confecció de sacs i xarpelleres). L'edifici, de dues plantes, estava ubicat al carrer de la Llacuna, entre els carrers de [Ramón Turró](#) i [Doctor Trueta](#). El 1946, l'empresa es fusiona amb la fàbrica de filatura de jute de L'Hospitalet, Viuda e Hijos de Jaime Trias, per constituir Godó y Trias, S.A.

2. DE LA MITOLOGIA A LES PUNTAIRES I LES OBRERES TÈXTILS

Històricament, les feines que han girat al voltant del fil i l'agulla (cosir, teixir, filar...), han estat pròpies de l'univers femení. Probablement el fus i la filosa són invents relacionats amb el treball de les dones al voltant de l'any 6500 aC. Aquestes eines s'han relacionat amb Atena,⁶ Aracne, Penèlope i les Moires.

Han tingut un significat simbòlic en la mitologia clàssica: representen la humilitat, la paciència, el treball delicat, l'esforç invisible de les dones, també el pensament. Les dones com a teixidores de vida, d'estratègies i d'encanteris, ha estat una forta metàfora al llarg del temps.

El teler és un instrument procedent d'Orient, que serveix com a suport al teixit. Els tapissos, al principi, narraven històries. Molts contenen escenes que documenten la Història. Milions i milions de dones han filat, teixit, cosit o brodat vestits per a si mateixes, les seves famílies, la reialesa, l'església, l'exèrcit, etc. Dones anònimes que han contribuït a la civilització dels pobles amb el seu treball. Es té constància d'aquesta feina en totes les cultures. Resulta difícil concebre la vida civilitzada sense el teler i els teixits.

La *punta al coixí* o *boixets* és una tècnica manual, tradicional, que consisteix a teixir peces delicades. El material usat és un coixí de qualsevol forma (pot ser cilíndric, rodó...), fils, agulles per seguir el patró i els boixets, peces de [fusta](#) de [boix](#), d'aquí en deriva la paraula. Els orígens de les puntes es situen a [Venècia](#), a principis del segle XVI, amb el desenvolupament dels treballs a l'agulla.

Les puntes al coixí tenen una gran tradició a Catalunya, A començaments del s. XIX, hi havia 34.000 puntaires. En el Barcelonès arriben a 12.000. Al Barcelonès i al Baix Llobregat es treballava preferentment amb seda negra. La confecció de blondes, des de les mantellines als vestits de luxe, va tenir una gran incidència en l'economia productiva del Baix Llobregat. A mitjans del segle XIX, aquesta feina va arribar a ocupar el 20% de la població femenina, major de 12 anys, de L'Hospitalet. En realitat, les blondistes van conformar una autèntica manufactura domèstica, més enllà de la comarca, que ocupava 30.000 dones en la zona costanera que abraça des de Lloret de Mar a Vilanova i la Geltrú. També existien els tallers de puntaires que podien agrupar de 20 a 40 dones treballant per a empreses de Barcelona. Les puntaires es concentren a la vila vella de L'Hospitalet, així com els teixidors i teixidores a domicili.

Encara que tenim al cap la imatge de dones fent puntes al carrer, de vegades cantant i prenent el sol, aquest treball es duia a terme normalment en jornades inacabables i, pel que sabem, era executat per dones molt pobres, per tant tenia una enorme importància en la supervivència i el benestar de la família.

⁶ Al final de l'apartat es troba informació sobre aquestes deesses mitològiques.

Aquestes treballadores desenvoluparen habilitats per treballar el fil, i la indústria del teixit aprofitarà la seva experiència i perícia.

El nombre de telers manuals no va disminuir, malgrat la importància que van adquirir els telers mecànics. Els telers a mà van perdurar o bé com a font d'ingressos complementaris o bé com a tallers per a empreses, en determinades conjuntures d'excés de demanda o de treball submergit a efectes de fiscalitat.

El treball assalariat a les fàbriques estava molt més ben remunerat que el treball a domicili, això va propiciar la incorporació massiva de mà d'obra femenina a les indústries tèxtils que, a més del guany econòmic, també els proporcionaria més autonomia personal. Les dones treballaven, sobretot, en el tractament de filats i la producció de teixits, mentre que els homes es dedicaven més al transport dels productes i a les seccions que donaven suport tècnic a la indústria (manyeria, fusteria, enginyers, mossos, tècnics de maquinària, etc.). Fou al 1784, amb la *Cèdula Real de S.M. Carlos III y señores del Consejo por lo cual se declara en favor de todas las "mugeres" del Reyno la facultad de trabajar en la manufactura de hilos (...)*, quan es deroga la prohibició basada en un capítol de les Ordenances del Gremi. Va ser una dona, Dª María Castejón Aguilar, la que va fer la reclamació *para gobernar por sí sola y a su nombre la fábrica de hilos (...) sin dependencia de maestro examinado*.⁷

DEESSES

Atena (en [grec antic](#) Ἀθηνᾶ, Ἀθήνη o Ἀθίνα) és la deessa de la saviesa i de l'artesanía, com ara el teixit i la ceràmica. També és deessa de la guerra, però de la seva vessant estratègica. Protectora de la ciutat d'[Atenes](#) i de moltes altres. És una de les sis deesses principals del [Panteó](#), anomenada [Minerva](#) pels romans. Els déus eren molt gelosos de la seva superioritat envers els mortals i s'ofenien molt fàcilment quan aquests pretenien superar-los. Això és el que va fer una teixidora anomenada [Aracne](#).

ARACNE (Ἀράχνη), nascuda a Lidia i filla del tintorer [Idmó](#), era, segons la [mitologia grega](#), una teixidora famosa per la seva habilitat. Atena va adoptar la figura d'una velleta per recomanar-li que no fos tan orgullosa, ja que a Grècia el pecat de [supèrbia](#) es considerava gravíssim. La noia va desoir els seus consells, i Atena va recuperar la seva forma veritable. Aleshores les dues van iniciar un concurs per veure qui feia el millor tapís. Després del concurs, Atena, furiosa per la gelosia, va clavar la seva llança al tapís d'Aracne i el destruï. Quan Aracne veié la seva obra destrossada, se suïcidà penjant-se d'un arbre. Atena li retornà la vida convertint-la en [aranya](#), de manera que tant ella com els seus descendents podrien teixir i teixir per sempre, però una obra que ningú mai no admiraria. [Ovidi](#) inclou aquest mite a la seva obra [Les Metamorfosis](#).

⁷ Les Ordenances Gremials deixaven que les vídues continuessin el negoci dels seus marits, amb la condició de què un "maestro examiinado" el dirigeixi.

PENÈLOPE (en [grec](#) Πηνελόπεια o Πηνελόπη) és la dona d'Ulisses, el rei de l'illa d'Ítaca, personatge protagonista de [L'Odissea](#), d'Homer. El seu matrimoni fou interromput per la [guerra de Troia](#), en la qual Ulisses va anar a lluitar. Mentre el seu marit és absent, Penèlope té múltiples pretendents. Per mantenir la seva fidelitat idea una estratègia: diu que acceptarà casar-se amb un d'ells, quan acabi de teixir un sudari per quan morí l'antic rei [Laertes](#). Per no haver de complir la seva promesa, Penèlope treballava en la tela durant el dia, però a la nit la desfeia. Així van passar 20 anys. Just quan Ulisses arriba a casa, Penèlope acaba la tasca, llavors Ulisses mata els pretendents i roman amb ella.

Les **MOIRES**, [filles](#) de [Nix](#) segons [Hesíode](#), són considerades deesses del [destí](#). Eren imaginades com tres ancianes filadores, anomenades [Cloto](#), [Làquesis](#) i [Àtrops](#), que trenen els fils de la vida i després els tallen. Són tres germanes, i cada una té un paper rellevant en el naixement, la durada de la vida i el moment de la mort. [Cloto](#), la germana petita, és la que està present en els naixements i comença a teixir el fil de la nova vida. [Làquesis](#) és l'encarregada de decidir la durada de la vida de l'individu, teixeix el fil fins els anys que vol que visqui. I, finalment [Àtrops](#), la germana gran, talla el fil de la vida amb les seves tisores d'or.

3. LA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL S'ESTÉN PER TOT CATALUNYA

A) L'HOSPITALET:

El tren, el canal de "La Infanta" i els canvis tecnològics en la maquinària de les fàbriques de teixits.

Un dels símbols de la industrialització a L'Hospitalet és el "Canal de la Infanta Lluïsa Carlota", construït el 1819, i destinat tant a usos agrícoles com industrials, amb la instal·lació de molins al llarg del seu recorregut, que era de 3.623 metres lineals. Com a força motriu s'usà l'energia hidràulica dels salts d'aigua i s'instal·laren generadors de vapor. El canal pren aigua del riu Llobregat des dels municipis de Papiol i Molins de Rei i la condueix fins a Barcelona on desemboca al mar.

Al segle XIX, hi havia cinc salts sorgits de l'esglaó del Samontà amb el pas de les sèquies de la Riera de la Creu, la Fabregada, el Torrent Gornal, l'actual avinguda del Metro de Santa Eulàlia i la Riera Blanca. On es produïa el salt, es posava una roda hidràulica que, amb la força de la caiguda de l'aigua, accionava la maquinària. La ruta del "Canal de la Infanta" passà per diverses fàbriques: Vilumara, Albert Germans, Can Batllori, Llopis, Cosme Toda, Tecla Sala i Can Trinxet.

El 1846 es dictà una norma urbanística que prohibia la construcció de fàbriques a l'interior del recinte emmurallat de Barcelona. Aquest fet va provocar el trasllat de fàbriques als municipis veïns, com és el cas de L'Hospitalet, concretament al barri de Santa Eulàlia. Els grans industrials barcelonins, sobretot del ram del tèxtil, utilitzen el sòl hospitalenc per construir, en un primer moment, els Prats d'Indianes i, posteriorment, les seves fàbriques aprofitant l'espai i el baix cost que oferien els terrenys.

La industrialització de L'Hospitalet també va acompanyada de l'arribada del ferrocarril el 1854. La línia Barcelona - Molins de Rei, amb estació a L'Hospitalet, va ser fonamental per al transport de matèries primes. Tots aquests canvis es reflecteixen en un creixement urbanístic i en una organització dels grans eixos de comunicació vinculats a la ciutat de Barcelona.

El 1910, s'instal·là a L'Hospitalet la Companyia Barcelonesa d'Electricitat. El 1912, l'Ajuntament de la ciutat signà un conveni amb la Companyia Elèctrica de Catalunya per obtenir major potència energètica per a les grans indústries que anaven substituint el vapor pels motors elèctrics.

B) ALTRES INDRETS

La filosa o el torn de filar d'una sola pua era un instrument generalitzat a les cases de pagès catalanes, des de temps immemorials. En pocs anys, les innovacions tecnològiques en la maquinària tèxtil permeteren un extraordinari

augment de producció: el 1789: Ramon Farguell i Montorcí, dit el Maixerí, fuster de Berga, inventà la *filadora bergadana* o *maixerina*, amb la qual un sol filador o filadora podia filar fins a 130 fusos; el 1791 entren a Catalunya les *contínues* (throstle), màquines de filar que requerien d'un motor; el 1806 la *Mulle Jenny*, una combinació de la *jenny* i la *contínua*; els primers motors a vapor, etc. Aquesta renovació tecnològica suposà una forta inversió en maquinària i una reorganització interna de les fàbriques.

Els empresaris catalans del tèxtil tendeixen a demanar al govern mesures proteccionistes. L'aranzel proteccionista del 1849 és una bona oportunitat per al creixement de la indústria catalana, que aprofita la conjuntura per renovar la tecnologia. El preu dels productes tèxtils baixa, i el mercat augmenta. L'aranzel de 1891 permet la importació de cotó en branca, un avantatge per a la producció tèxtil i la superació de la crisi.

A Catalunya apareixen dues zones tèxtils diferenciades: una, a la vora del mar, i l'altra, a l'interior, vinculada als salts d'aigua. La indústria tèxtil s'implanta, principalment, a la zona rural, a causa dels baixos salaris i el menor control de qualitat que hi ha respecte a les ciutats.

Els capitals catalans no només s'inverteixen a Catalunya, sinó que es col·loquen a tot Espanya. Particularment són importants les inversions en transport que es fan al País Basc, Andalusia, etc. Amb la finalitat de què els seus productes proveeixin el mercat interior.

Els empresaris seders de Catalunya estaven organitzats en el Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona (1533-1999): Gremi de Velers⁸, Velluters, Perxers. Tenim constància dels Presidents del Gremi de Velers de Catalunya des del 1533 al 2006. Hi han hagut 251 Presidents i 1 presidenta: Montserrat Orriols, que només ho va ser un any i és la nº 66 de la llista.

Es conserva un plet datat el 1647, on diverses vídues de mestres velers pledegen contra el Gremi de Velers amb èxit, se'l coneix com el *Plet de les dones*. També tenim constància d'un Plet interposat per Magdalena Baduella, Maria Nofre, Catarina Badia i altres vídues de mestres velers contra *prohoms i Sindic de la Confraria de Velers de Barcelona* (1661-1664) davant la prohibició de poder exercir l'ofici de veles en els tallers dels seus marits".⁹

⁸ Els teixidors de seda eren coneguts amb el nom de *velers*. Per ser mestre s'havia de passar un llarg aprenentatge en un obrador seder i després aprovar un examen d'un Jurat del Gremi.

⁹ Arxiu CAMS: Gremi de Velers; 07.02.02. Estat de comtes: UC 436; 1661-1770. Pàg. 85

L'AUGMENT DEMOGRÀFIC I LA PRODUCCIÓ DEL TEIXIT

L'augment de la població coincideix amb la creació i/o ampliació de les fàbriques.

HABITANTS		
ANY	ESPANYA	L'HOSPITALET
1300	6.000.000	250
1500	4.000.000	385
1700	9.000.000	(60 cases) 4.998 ⁽¹⁾
1900		5.000
1930		37.000
1940	26.014.278	50.070
1991	39.433.942	272.578

¹ Abans de 1700 no hi ha cens, per tant les xifres són estimatives.

Destaquem dos invents que van repercutir en el quefer de les dones:

- Al 1858, la invenció de la màquina de cosir domèstica per Isaac Singer (EE.UU.) va canviar el treball de les dones.
- El 1889, el wàter va suposar un gran canvi en la vida quotidiana de les dones, en les relacions de treball domèstic i en la salut.¹⁰

¹⁰ Veure Esdeveniments significatius, apartat n. 12

4.- LA INDÚSTRIA TÈXTIL A L'HOSPITALET (I) : TECLA SALA, VIUDA E HIJOS DE JAIME TRIAS.

A finals del s. XVIII, els *prats d'indianes*¹¹ es van instal·lar al barri de Sta. Eulàlia. Eren camps on es blanquejaven al sol peces de cotó, elaborades en les manufactures tèxtils de Barcelona. A l'inici del s. XIX n'hi havia al voltant de 90 als municipis de les rodalies de Barcelona, sobretot a St. Martí, Sants i L'Hospitalet.

El procés de les *indianes* comprenia quatre fases: filatura, tissatge, blanqueig i estampació. La primera, segona i quarta fases es realitzava en fàbriques i tallers radicats en poblacions, mentre que el blanqueig s'havia de fer fora -en els anomenats *prats d'indianes*-, ja que exigia aigua abundosa i grans espais. Les teles, abans de ser estampades havien de ser humitejades i esteses al sol durant moltes setmanes, per tal de blanquejar-les.

Després dels *prats d'indianes*, s'instal·len les primeres indústries que feien el mateix, però amb mètodes moderns. El 1841, al Prat dels Maons, Josep Poch ja blanquejava amb productes químics. El 1853 va vendre la seva fàbrica a "La Aprestadora Española, S.A.", ubicada al costat de la Ciutat de la Justícia. Aquesta indústria fou la primera on funcionà un generador d'energia de vapor. L'Aprestadora i Can Pareto van ser la llavor de futures empreses i van produir fins a la crisi de finals de la dècada de 1860.

TECLA SALA:

La fàbrica tèxtil Tecla Sala,¹² ha estat una de les més importants de la ciutat. L'any 1880, Leonor Ferrer era la propietària i va fer les corresponents reformes per introduir un generador de vapor. La xemeneia ens recorda, avui, on era la màquina de vapor i la caldera. L'any 1897 hi treballaven 390 dones i 90 homes.

Tecla Sala i Miralpeix (Roda de Ter, 1886-1973). Òrfena des dels cinc anys, als 22 rebé una petita herència que va gestionar personalment.¹³ Llavors, ja s'havia casat amb Joan Riera Sala, empresari amb el que va tenir cinc criatures. Tecla Sala va adquirir el 1913 uns grans edificis industrials a L'Hospitalet, on va ubicar-hi la fàbrica de filatura de cotó, aprofitant el salt d'aigua del Canal de la Infanta. Va modernitzar l'empresa introduint una nova font energètica:

¹¹ Es deien així perquè els seus estampats procedien de l'Índia.

¹² Construïda el 1872, l'edifici més antic és de 1840 i havia estat un molí paperer, aprofitat posteriorment per la fàbrica tèxtil d'Andreu Basté.

¹³ Els seus pares no tenien cap fàbrica ni cap fortuna, va ser l'esposa del seu oncle Pau qui deixà a Tecla quatre màquines de teixir. Ella i el seu marit teixien sense parar i a poc a poc, ampliaren el seu negoci.

l'electricitat. El 1923 treballaven 593 persones. A la mort del seu marit, el 1926, ella va dirigir la fàbrica i l'any 1930 ja hi treballaven 1.200 persones.

A la fàbrica hi havia infermeria, economat, servei de dutxes, escola amb biblioteca on qui ho desitjava aprenia a llegir i escriure i s'hi feien classes de brodats. Durant la Guerra Civil, la fàbrica va ser col·lectivitzada i Tecla Sala s'exilià a França. El 1957 va donar el terreny del camp de futbol i 500.000 pessetes per construir una escola, que avui dia porta el seu nom. El mateix any va ser rebuda per Pius XII, al Vaticà.

VIUDA E HIJOS DE JAIME TRIAS:

El 1903, Viuda e Hijos de Jaime Trias, fàbrica de filats i teixits de jute per a la producció de cordes, sacs i xarpelleres, s'instal·la en els terrenys del Prat de les Sangoneres,¹⁴ a la Marina de L'Hospitalet, lluny del centre. Es va triar aquest lloc perquè es podia aprofitar l'aigua del Canal de la Infanta i perquè la Marina és terra d'al·luvió del riu Llobregat, fonamental per al tractament del jute.¹⁵ És la primera empresa que utilitza l'aigua de l'aqüífer profund del primer pou artesià d'ús industrial construït al Delta del Llobregat. El conjunt industrial, que avui es troba a la Gran Via de les Corts Catalanes, va ser aixecat a instàncies de la propietària, María Pilar Romeu Torrens, vídua de Trias.¹⁶

La fàbrica funcionava amb dos generadors de vapor, sistema Viclausse.¹⁷ En la dècada dels anys 20, la fàbrica comptava amb 388 persones treballadores i als anys 30 al voltant de 700, distribuïdes en dos torns. El 1929, l'empresa participa en l'Exposició Internacional de Barcelona amb un estand amb els seus productes.

Durant la Guerra Civil, la fàbrica va ser col·lectivitzada. El 1946, l'empresa es va fusionar amb la filatura de jute més gran de l'estat Espanyol, coneguda com El Cànem, de la família Godó, amb seu a Barcelona, i va passar a ser Godó y Trias, S.A. La fàbrica de L'Hospitalet es va mantenir en activitat fins a començaments dels anys 80.

¹⁴ La fàbrica sempre es va conèixer com *Les Sangoneres* o *La Sangonera*.

¹⁵ Veure Glossari.

¹⁶ Hi ha un document manuscrit de l'empresària, de 19 d'octubre de 1903, demanant permís a l'Ajuntament de L'Hospitalet per a la construcció d'uns "cobertizos cubiertos con teja árabe". Veure Arxiu Històric de Santa Eulàlia de Provençana.

¹⁷ Calderes multitubulars inexplotables.

5.- L'EXPERIÈNCIA DE LES DONES A LES FÀBRIGUES (I)

Per conèixer la realitat del treball de les dones i la seva situació en aquestes fàbriques, hem cregut oportú recórrer a les entrevistes que es troben a l'Arxiu Municipal de L'Hospitalet.¹⁸

TECLA SALA:

Joana Sánchez va arribar el 1946 a L'Hospitalet procedent de Ceutí (Múrcia). El viatge va ser des de Cartagena, en un vaixell anomenat La Estrella. Al principi es van instal·lar a casa de la seva tia. Després van ser dels primers que van viure als refugis de la guerra a La Fonteta.¹⁹ Abans dels 14 anys, va fer diverses feines: als set anys va netejar porcs durant dos anys; als 9 anys, cuidava criatures i les portava a la fàbrica Vilumara perquè les seves mares les alletessin; va fer condensadors de ràdio i va treballar a la fàbrica de sacs, *La Sangonera*, amagant la seva edat. També feia d'espigadora amb la seva àvia i més d'una vegada es va trobar amb els guardes del camp.

Quan va complir els 14 anys va aconseguir els papers que necessitava per treballar legalment: llibre de família; partida de naixement; certificat de l'alcalde de barri; empadronament; certificat del capellà; avals de les botigues del barri; cèdula blanca. Llavors va entrar a la fàbrica de cotó Tecla Sala, a *les continues*, a la segona planta. Després va treballar als àspids, a la tercera planta, on feien les troques i el gasejat. A la primera planta treballaven les metxeres, que feien les bitlles de cotó. A *les continues*, als *àspids* i a les *màquines de filatura* tot eren dones. Els homes eren els encarregats, els mecànics o els que portaven els embalums. Recorda que era una empresa molt seria i molt respectuosa amb les i els treballadors.

Ens diu: M'aixecava a les 4 de la matinada. Entrava a les 5 del matí fins a les 13'30. A les 8'30 teníem ½ hora per esmorzar. A les 3 de la tarda tornava per fer hores extraordinàries fins a les 8 del vespre (cobrava 1 pesseta l'hora). Llavors anava a classe, amb 4 o 5 nenes més amb el Sr. Pepe, un home amb discapacitat que es guanyava la vida ensenyant i que va ser denunciat per diverses escoles.

Em vaig convertir en "l'escriptora" de tot el barri. Llegia i contestava cartes. Més endavant, vaig escriure als meus artistes preferits: Lola Flores, Carmen Sevilla, Jorge Mistral, Juanito Valderrama, etc. Als anys 50 era l'única que sabia llegir i escriure de la meva família.

¹⁸ Veure Bibliografia.

¹⁹ Els refugis construïts durant la guerra van ser habitats pels primers emigrants. Al cens de 1950, consta que hi ha 590 veïns vivint en refugis. Veure Bibliografia, Antoni Mataix.

Al Tecla Sala s'anava a preu fet: 150 pessetes a la setmana, amb una prima de puntualitat: un tros de roba per fer estovalles o tres tovalloles, etc. Vaig treballar fins el 1958, quan em vaig casar. Les famílies d'ambdós també treballaven al Tecla Sala (10 parents per la seva banda i 15 per la part d'ell).

El cap de setmana es feien les tasques domèstiques: rentar roba, netejar, planxar, fregar el terra. També anaven a ballar.

Carme Albert Orrea neix el 1935 a L'Hospitalet, a Pubilla Cases. El seu pare treballava a la Bòbila del Barranyar, va morir a l'any 1947. La seva mare, vídua, treballà al Tecla Sala des del 1922.

Vaig treballar des del 14 de novembre de l'any 1949 -tenia 14 anys- fins el 23 de març de 1979, quan l'empresa va tancar. Jo vaig estar amb la meva mare uns dos mesos. Vaig aprendre a fer les troques amb ella.

Quan vaig entrar fèiem des de la 1 i mitja de la tarda fins... em sembla que plegàvem llavors a les 11 menys quart del vespre. (...) Després vaig canviar al matí, des de les 5 i mitja a la 1 i mitja.

Només fèiem el fil. (...) Primer hem de fer la metxa, després l'hem de tenyir, després passar ja a fer les bitlles...

Totes anàvem a preu fet. A jornal era el retort,²⁰ la filatura, tot això, a aquestes els hi era igual, però nosaltres quan més caixes buidàvem, millor per a nosaltres. (...) Una feina que era a veure la que podia més.

Ens feien córrer per aprendre de tot una mica... aspis, ovillador, doblador. Al retort no havia estat mai, no, no m'agradava, unes màquines una mica perilloses. Si no estàs al "tanto" els dits se te'n van.

Portàvem la bata de treballar amb un número. Als vestuaris teníem unes taquilles i hi havia perxes a dintre i penjàvem la roba, i les sabates també les deixàvem allà, ens posàvem les espadenyes de treballar.

Van fer dutxes i ens donaven les tovalloles, però al final com que cada qual a casa seva es va fer la seva dutxa i la seva cosa, llavors aquelles dutxes ja les van treure. Al principi estaven plenes, tant a l'hivern com a l'estiu, havia aigua calenta, aigua freda... van estar molt bé, es van utilitzar molt.

Hi havia una habitació que allà anaven les mares, portaven els nens allà quan els hi tocava mamar i els hi donaven un temps per donar de mamar.

Sí, sí que havia hagut un menjador, sí, ara me'n recordo, sí que es veritat, però allà normalment anaven els homes. No sé si anava alguna dona, però jo no entrava mai.

²⁰ Veure Glossari.

Hi havia un metge, el Dr. Solanich. Era bon metge. Hi havia una espècie de Biblioteca i una mestra. No vaig anar-hi mai. No obligaven tampoc. Era per qui volgués. També teníem un Economat, primer a sota d'on vivien els porters. Després van posar l'Economat de tot el ram tèxtil a Sta. Eulàlia, al c/ Comerç. Jo havia anat moltes vegades allà. Teníem unes targetes i era una mica més econòmic.

A la Tecla Sala no la vaig veure mai, però es va morir i vam fer un dia de festa, vam anar a Santa Ana als funerals, a la missa que li van fer allà, però jo no l'havia vista mai.

Normalment ens queixàvem perquè al ram del tèxtil sempre han pagat el mínim i per lo que treballàvem, pues no es guanyava lo que s'havia d'haver guanyat.

Això dels sindicats, fins que no es va morir Franco, no... mentre estava Franco hi havia un delegat i una delegada. (...) però de reunions no, eh? Estava prohibit.

Vagues nosaltres no en volíem fer, però van vindre de les altres empreses una vegada i amb pals i tot vam tenir que plegar i sortir. Van venir del ram del metall, del ram de la fusta, del ram tèxtil i la Vanguard... no van fer cap mal a ningú, però vam tindre que sortir. No sé, deuria ser cap a l'any 76 o 77.

Després vaig tindre de buscar cases per anar a netejar, que jo no ho havia fet mai. No, on tenia que anar? Si estaven plegant totes les fàbriques importants d'aquí de L'Hospitalet, i l'edat, molt malament, eh?

VIUDA E HIJOS DE JAIME TRIAS:

Carme Bosch i Mas. Li diuen "la tabaca" perquè el seu pare era tabaquer. Treballava a Les Basses. Portava caliquenyos a la faixa, li va quedar "el tabaco" i a ella, la Carmeta, la "tabaca".

Sóc filla d'Hostafranchs, del carrer Príncep Jordi. Érem valencians, però el meu pare va venir per treballar uns mesos aquí i ens hi vam quedar. La meva mare va morir al c/ de Santa Eulàlia, en un "pasillo"²¹ que es diu Albert. Jo tenia 2 anys quan vaig venir a viure aquí. Vaig néixer el 1916. He estat 84 anys en aquest pati. Hi havia moltes escombraries, moltes mosques, però vivíem felços. Els escombriaires eren gent molt maca, tenia amigues i jugàvem al carrer.

Vaig anar a l'escola de l'Escola de Sta. Eulàlia. Doña Maria va ser molt bona per a mi. Era molt segura. Em castigava, em pegava però quan jo feia alguna cosa mal feta. Jo era molt dolenta "traviesa", sí.

²¹ Els anomenats "pasillos" o "passadissos" van esdevenir com a tals perquè, al principi, els habitatges no tenien res al davant de les seves portes. Es van construir edificis a pocs metres, quedant els "passadissos" entre mig com a via per sortir al carrer. Els primers passadissos de què tenim notícia es remunten al 1906, al c/ Mas i París. Veure Bibliografia, Fernández de Retana.

Jo vaig anar a La Sangonera perquè una dona que es deia Teresa hi treballava i llavors hi anava. Jo tenia onze anys o dotze.

Treballaven unes 50 persones i la majoria dones. Els homes estaven en un altre "puesto". A tot arreu treballaven a preu fet. Com més treballàvem més cobràvem.

Els horaris eren a tot arreu iguals de les 5 a les dues i l'altre torn de les dues a les 10 de la nit. Anàvem a toc de pito de sirena.

Nosaltres teníem un encarregat per sobre i ens renyava quan no fèiem les coses bé. Una neboda de l'encarregat també treballava amb nosaltres i, a vegades, fins i tot li pegava i l'agafava per l'orella. A nosaltres només es renyava.

La veritat és que per una part era molt dura la vida a la fàbrica però per l'altre hi havia molta solidaritat. Recordo que una noia que es deia Juanita que, pobreta, va caure i es va trencar l'esquena. L'hi van haver de fer una cotilla i com que no podia pagar-la, ens van enginyar fer coques per vendre i el diner el posaven en una capsa per pagar la cotilla. Quan hi havia un mort allà que hi anàvem. També visitàvem si havia alguna persona malalta. Ara això ha canviat, però llavors era molt maco.

Les noies al sortir de la fàbrica anaven a aprendre a cosir i no podíem anar a passejar. Això era a compte dels pares. Els diners que guanyàvem els donaven al nostre pare i ell procurava que no ens faltés el més necessari: sabates, espadenyes, vestit i menjar. El pare treballava com un negre. Jo vaig voler un joc de llit per casar-me i el pobre va fer moltes hores per poder-lo comprar.

Els temps que hi vaig treballar a les diferents fàbriques hi havia tant joves com grans. De totes les quintes.

No varem conèixer mai la Vídua de Jaume Trias. Quan venia gent important els portaven amb tartana. Els amos no els varem veure mai. La veritat és que mai ens donaren res ni per Nadal ni per les Festes. Tampoc rebíem gènere de cap mena.

Quan es van tancar Les Sangoneres, també es van anar tancant d'altres com Trinxet. Això ens preocupava però ens organitzaven de nou i cosíem a casa.

Al Baix Berguedà, des del 1858 al 1901, es va donar una concentració de colònies única al món: en un tram del riu Llobregat de 20 Km. es van edificar 15 colònies tèxtils.

Els amos, aprofitaven l'energia de l'aigua del riu, controlaven el funcionament de la fàbrica i la pau social, és a dir, l'absència de conflictivitat obrera. Comptaven amb el suport de l'església, el capellà de la colònia, i sovint construïen la seva torre en un punt àlgid per realçar el seu domini. La resposta a la conflictivitat social era l'expulsió immediata de la colònia del treballador/ra i de la seva família. Després de les vagues de 1890, centenars de persones foren expulsades de les colònies on vivien.

Anem, li va dir, aviat faran el senyal per començar. Dos segons mentre s'apagaven i s'encenien els llums i, en pocs minuts, es va omplir la quadra d'un soroll eixordador; ella es tapà les orelles. Ja t'hi acostumaràs, li deia la M. Rosa mentre se n'anava corrents a engegar un teler que s'havia parat a l'altra punta del reng. Li va ensenyar a agafar les bitlles de quatre en quatre i a empènyer-les dins dels revòlvers amb el puny clos: crac, crac, crac i crac.

Sílvia Alcàntara, *Olor de Colònia*, pàg. 215.

6.- (II) CAN TRINXET, CAN VILUMARA, ALBERT GERMANS.

De les indústries de L'Hospitalet que, en aquests anys, tenien més de 100 obrers/res, 5 d'elles estaven ubicades a Santa Eulàlia: Caralt i Pérez; Trinxet; Auxiliar Textil Algodonera; Godó i Trias; Can Rifà.

CAN TRINXET:

Avel·lí Trinxet s'associà amb l'estampador Josep Carroggio el 1883, i el 1895 va establir-se pel seu compte. Va aixecar la fàbrica més important a la nostra ciutat. L'any 1908, dels 536 obrers, 395 eren dones i 141 homes. Al 1923, dels 1.155 treballadors (el 45% de la població obrera censada a L'Hospitalet), 863 eren dones.²²Als anys trenta, la fàbrica fou un important focus del moviment anarquista de L'Hospitalet. Durant la Guerra Civil va ser col·lectivitzada.

A Can Trinxet es fabricava l'anomenat "vellut del tramviaire", la pana de color torrat dels uniformes dels treballadors de la Companyia de Tramvies de Barcelona. També es fabricava roba militar i llençols blancs i llisos. Amb el Tractat hispano-nord-americà de 1953 i el Pla d'Estabilització de 1959, es reinicien les relacions internacionals i es liberalitza la política econòmica. Fruit d'això fou el *miracle espanyol* dels anys seixanta,²³ moment en què les indústries s'expandiren, obrint-se a nous mercats. És el cas de Can Trinxet que durant aquest temps exportava a Regne Unit, Nord-Amèrica, Àfrica i Índia.

És també l'època de les grans onades migratòries i es produí un ràpid i incontrolat creixement de L'Hospitalet, tot i els plans urbanístics aprovats (Pla parcial Provençana, de 1959 i el Pla parcial de Gran Via Sud, el 1964-70).

A la fàbrica hi havia un estricte control de la feina, fins i tot amb un *Llibre de sancions* portat pel cap de personal. Les sancions podien ser per: no acudir a la feina; tancar-se a una habitació; asseure's una estona; barallar-se amb altres companys/es; començar malament una peça; avariar el teler, etc. Implicaven sempre la suspensió de la feina i del sou (per 1 dia, 2, 4, 5, 15...) amb perill d'acomiadament, etc. També hi havia unes *l·listes negres* amb els noms del personal rebel.

La sol·licitud de feina comportava passar una revisió mèdica; el certificat de bona conducta; Test Psicotècnic, tant per a homes com per a dones, de diversa complexitat en funció del treball a realitzar, etc. També hi havia un període de prova, amb un contracte d'aprenentatge abans del contracte de treball pròpiament dit.

²² Veure Bibliografia, Judith Barnès.

²³ La crisi del petroli de la dècada de 1970 suposà el final d'aquest període d'extraordinari creixement.

Les dones realitzaven les tasques més monòtones i no podien promocionar professionalment. Es considerava que no estaven preparades per assumir les responsabilitats d'un càrrec. Això va suposar l'estancament de les dones als llocs pitjors.

CAN VILUMARA:

Can Vilumara és l'empresa sedera més antiga de Catalunya, amb una tradició de cinc segles.²⁴ Primer, amb Ramon Vilumara Bruquetas, té la seu a Baix de Sant Pere, 42 (1832); després, amb el seu fill Francesc Vilumara i Saus, es trasllada on és ara la Pl. Francesc Macià (1860) i, més tard, a L'Hospitalet, el 1907, amb el fill d'aquest, Francesc Vilumara i Bayona. Es va triar L'Hospitalet per varies raons: tradició de puntaires, que era clau, ja que per treballar la seda es necessita molta delicadesa i uns bons dits; el Canal de la Infanta suposà també l'existència de tota una sèrie de persones amb experiència mecànica; el tren i la carretera: per portar carbó que venia d'Astúries o de Gal·les (Regne Unit). Tota la mercaderia que sortia de la fàbrica ho feia en carro i anava cap a l'estació, que es troba molt a prop.

El 1903 Francesc Vilumara és elegit President dels Seders. Firma un teixit on hi figuren les papallones que es dissenyaren en la porteria de la fàbrica de L'Hospitalet d'estil modernista (papallones, acants i formes vegetals).

Anomenada des d'un principi *Les Sedes*, es va nodrir de mà d'obra procedent del barri antic de L'Hospitalet. El 1910 la fàbrica Vilumara treballava amb 108 telers de seda, equivalent al 12,3% del total de telers del Barcelonès. Van arribar a haver 200 telers.

L'any 1923 treballaven a Can Vilumara 322 persones, 271 de les quals eren dones. *Es podria dir que tota la feina on hi havia l'habilitat típica de les brodadores o puntaires, tot el que era "filigrana", el feien les dones, que tenien les mans més fines i més paciència.*²⁵

De les 2.557 persones que treballaven aquell any en el sector tèxtil, 2.083 eren dones, és a dir, el 81,4 del conjunt dels treballadors.²⁶ Les dones realitzaven la majoria d'activitats fabrils: eren teixidores, ordidores, bitllaires, d'espinqadores, voretadores, nuadores. El 1923, l'edat mínima per treballar era de 14 anys i la

²⁴ Veure Bibliografia, Josep Mª Vilumara, 2013

²⁵ Veure Bibliografia, *Entrevista* a Josep Mª Vilumara Lamarca.

²⁶ Segura, I., 1998, 27-28.

màxima de 64. La remuneració es feia segons el tipus de feina i per l'antiguitat i l'habilitat. Els homes, en general, realitzaven feines millor remunerades.

Moltes vegades el teler tenia un comptador que controlava la feina. Cada cop que entrava un teixit nou es posava a 0 i, segons el tipus de fil, variava la tarifa. També es tenia en compte el grau de complexitat del teler. El *jacquard*²⁷ era el més ben pagat perquè requeria un alt grau d'experiència. Les teixidores portaven un teler senzill i un de complicat. Quan es van automatitzar els telers, una treballadora en podia portar fins a 16. Les peces de seda es venien a Catalunya a l'engròs a les botigues de roba; a l'estat espanyol; a Europa i també a Llatinoamèrica: Argentina, Mèxic, Xile, Cuba, etc.

Les relacions de les treballadores amb la direcció van estar marcades per un fort *paternalisme*. Durant la Guerra Civil, el personal va decidir escollir com a president de l'empresa col·lectivitzada el propietari, Josep Mª Vilumara Lamarca.

Des d'un punt de vista tecnològic, la fàbrica evolucionà substituint la màquina de vapor per l'electricitat i la seda natural per les fibres artificials.

Al 1858, la invenció de la màquina de cosir domèstic per Isaac Singer (EE.UU.) va canviar el treball de les dones. El poder cosir d'una manera industrial -amb màquina- a casa, va fer que les dones tinguessin jornades interminables, amb les feines de la casa i la cura de les criatures. Es cobrava a "preu fet" i fou més guany pels industrials. En el cas de la fàbrica Vilumara, que confeccionava mocadors de cap i corbates de seda, les dones ho podien fer a casa.

Els homes es podien matricular a l'Escola del Treball, el seu ascens a la fàbrica estava condicionat pel seu seguiment d'estudis.

Dolors Monserdà, a la seva novel·la *La fabricant* (1904), tracta la Revolució Industrial a Catalunya des del punt de vista del treball d'una dona empresària. Narra l'empenta de les primeres fàbriques i l'èxit econòmic de la borsa. L'Antonieta ha estat desheretada pel seu germà perquè decideix casar-se amb un home pobre, un veler, en Joan Pere. Ella, la nit de noces li demana al seu marit que en lloc de celebrar durant uns dies el casament es dediquin a muntar uns antics telers del seu pare i, d'aquesta manera, comencen una aventura molt rendible en el món de la indústria tèxtil:

-Tot això, que semblen desferros, són els dos telers amb què el meu pare començà a treballar. Jo m'hi he criat entremig d'ells; en un bressol ple de

²⁷ Veure Glossari.

borres de seda la mare m'hi adormia des de que vaig néixer; agafant-me d'una barra a l'altra, vaig aprendre a caminar; i, més grandeta, les llançadores i rodets que no servien eren les joguines que més m'agradaven. Això vol dir que des de criatura he vist com de dos telers se'n posaven quatre; i com d'aquells quatre se n'omplia tota una quadra, que és el que, amb l'ajuda de Déu, farem nosaltres.

Dolors Monserdà es va inspirar en un personatge real, Eulàlia Escuder i Fàbregas (Barcelona 1808-1868), per escriure la seva obra. Eulàlia Escuder, filla d'un fabricant de seda, es va casar amb l'empresari Ramon Vilumara Bruquetas, examinador del gremi i pare de Francesc Vilumara.

ALBERT GERMANS:

Enric, Josep i Esperança Albert Rulduà, nascuts a La Bisbal d'Empordà, són els fundadors de l'empresa. Els pares ja eren fabricants i tenien botigues de cotilleria a Barcelona. El 1918, van comprar una fàbrica a Aranjuez (*Fàbrica El Tajo*) on produïen cordons, cintes, trenes i teixits elàstics. El 1928 van traslladar la fàbrica a L'Hospitalet, aprofitant la facilitat de comunicació amb Barcelona que proporcionava el Metro. Comptava amb un edifici d'oficines i nou naus. Alguns treballadors van venir d'Aranjuez, i els empresaris van facilitar-los pisos al mateix c/ Rodés on estava ubicada, i encara està, la fàbrica. A més del mercat interior, l'empresa exportava els seus productes a França i Regne Unit. Durant la Guerra Civil va ser col·lectivitzada. Va tancar el 2007.

7.- L'EXPERIÈNCIA DE LES DONES A LES FÀBRQUES (II)

CAN TRINXET:

Josefa Alcázar Maldonado neix el 1929, a L'Hospitalet, al c/ Terra Baixa. El seu pare es guanyava la vida netejant sabates i la seva mare fent feines. Va estudiar fins els 12 anys, i va treballar en un taller fent moneders perquè no li demanaven *papers*. Anava al col·legi a la nit a Casa Espanya. L'any 1943 entra en Can Trinxet, just als 14 anys, fins al 1962:

Ui! Bueno! Allà vaig entrar guanyant 27 pessetes. Jo sentia aquell soroll i jo pensava que no ho podria aguantar mai, perquè jo arribava a casa i li deia a la meva mare, perquè parlàvem en castellà, li deia: "Mama, yo no podré ir a trabajar más porque es que ihay un ruido!". Però a l'endemà tornava.

Quan vaig entrar, amb 14 anys, fèiem la roba que gastaven els soldats... Color caqui. I després fèiem roba de pana, però en blanc, perquè després allò ho tintaven.

Als motors aquells li dèiem la burra, i és clar, de vegades quan hi anaven molts motors no tenien força i cada dos per tres estàvem aturats.(...) Nosaltres treballàvem a preu fet, teníem un rellotge a cada teler i contra més metres de roba feies, més cobraves, i per això sempre teníem el teler engegat. (...) Hi havia uns 400 telers i portàvem 4 cada una (...) Després portàvem 6.

El torn de la tarda era de dos quarts de dues fins a les 10 del vespre.

Francisca Hernández Parra neix a Jerga (Almería). Arribà a L'Hospitalet amb 14 anys per treballar a la fàbrica de Can Trinxet. Òrfena de pare des dels 8 anys, es va quedar al poble treballant al camp amb la seva besàvia. La seva mare havia vingut a treballar a L'Hospitalet de cuinera, prop de Can Trinxet, perquè la seva mare, l'àvia materna de Francisca, ja treballava a Can Trinxet. Va arribar sense saber llegir ni escriure. Va aprendre al c/ Pareto a posar el seu nom. Després, a la fàbrica, durant les estones lliures va aprendre a llegir sola, amb els tebeos: *leer lo leo todo, es escribir lo que me falta:*

Sí, trabajé 13 años en Can Trinxet. Entré por lo bajo, aprendiendo el oficio y cuando salí ya era tejedora, ya llevaba 4 telares. Lo primero que hice fue repartir género a las tejedoras, que les poníamos como unas tablas así "cuadrás", llenas de hilo "pa"ellas ir metiendo lo que le llamaban hebillas, y allí pues íbamos metiendo... cuando se acababa: "Mira ahora pasa el carro, otra vez. Hasta que aprendí y el rato que tenía libre me iba con una tejedora y

aprendías, y cuando ya sabías más o menos te decían: "Bueno, probaremos a ver". Te ponían 2 telares, después 4 y acabé con 6.

En Can Trinxet hacía el turno de día: desde las 5 y media a la una y media. (...) Entonces se trabajaba el sábado, si te decían el domingo a la mañana que pagándote un poco tenías que ir a limpiar las máquinas... porque entonces se hacía como una borra por la parte de abajo y... tenías que limpiarlas cada semana... Pues claro, como cobrabas un poquitín más, pues el domingo a la mañana allí, a las 5 de la mañana igual.

Quan va tenir el seu fill li van donar un mes i mig de permís: Se lo dejaba (al crío) a una señora de aquí abajo que me cobraba en aquellos tiempos 150 pesetas, era "demasiado", porque yo cobraba 300 y algo. Pero no había más remedio que hacerlo ¡Entonces, es que no había guarderías!

Lo que había muchísima calor, era imposible poder trabajar, abrías las ventanas... (...) aparte que te volvías loca del ruido "clic, clac, clic, clac, clic, clac, clic, clac", todo el día. (...) Todo el tiempo de pie, todo el tiempo, había veces que te hacías con una banquilla pequeña porque la encontrabas en algún sitio, por allí en algún patio, y te la llevabas, pero si te la veían no... Estaba prohibido. No, no te dejaban sentar. No tenías tiempo de sentarte porque tenías que dar la vuelta a los telares.

En tancar Can Trinxet va cobrar l'atur uns mesos i va aprendre a cosir bosses:

Cuando mi hijo tenía tres años y medio o cuatro tuve que espabilarme a buscar otra cosa, entonces ya me puse a trabajar en casa. Compré una máquina de coser y estuve haciendo. La fábrica de bolsos estaba en la c/ Miguel Romeo (...) Estuve trabajando en casa 26 o 27 años.

CAN VILUMARA:

Mariona Silvestre Prats neix el 1936, a L'Hospitalet, al c/ Santa Rosa. La seva mare i la seva àvia també havien treballat a Can Vilumara. Va anar al col·legi de Casa Espanya fins als 14 anys. De petita va cosir, als 10 anys es feia ella tota la roba.

A la fàbrica vaig treballar dels 14 anys fins els 20 que em vaig casar. Vaig plorar quan la vaig deixar.

No sé perquè vaig deixar de treballar, es veu que era moda, i no sé per què, vaig anar a viure a ca la sogra, "ojalá" no hagués marxat, però, "bueno", mira....

Quan veníem de treballar tot el dia, llavors anàvem a cosir. Allà, al mateix carrer hi havia moltes modistes, hi havia 3 o 4, i després moltes dones que feien confecció, la meva mare també va fer confecció amb la meva germana, feien camises de "moro" i coses així.

A mi m'agradava molt treballar i , a més a més, escolta'm, les aprenentes, llavors, pobres, ens feien escombrar la fàbrica, ens quedaven unes bullofes a les mans... Allò era molt gran i nosaltres molt petites... Després ja vaig fer bitlles, a una màquina, quan més caixes feies, més pujaves de categoria.

Saps aquest ordidor que hi ha petitet al Museu? A aquest feia jo els voravius de les robes, amb aquells aprenies a ordir diguéssim i, llavors, ja et donaven l'ordidor gran.²⁸

Havies d'estar tot el dia dreta. Jo guanyava 7 duros, 35 pessetes. No podíem menjar, no, si menjaves una miqueta, d'amagat. Si tenies set hi havia un càntir. Si et trobaves malament, la Maria Soler, que estava on vivien els "jefes" et feia una camamilla, que jo li agraiïa, perquè escolta'm, ens estimava.

El soroll era "estruendo", perquè com que tot era una nau gran i els telers picaven i totes les màquines i tot, era molt "d'estruendo". Parlàvem amb signes.

Si arribaves tard, et feien estar un quart d'hora a la porteria i te'l descomptaven.

Quan em vaig casar va vindre la Sra. Vilumara, la mare del Josep M^a, i llavors em va regalar un rosari de plata i un llibre.

Ens pagàvem en dissabte, en un sobre. Després donaven el racionament, arròs, sabó, oli... poder t'ho descomptaven, eh!

Després vaig continuar cosint i me'n feia uns farts! Jo sempre he cosit i anava a cosir per modistes, diguéssim, bones, i havia cosit per a una casa de Barcelona. Tota la vida m'he fet la roba jo, m'ho he cosit tot. Era petitona i ja em feia els abrics...

Anna Vázquez García neix a Barcelona, a la Barceloneta. El seu pare era mariner. Va conèixer al que seria el seu marit a un ball a La Cibeles. El 1927, quan es va casar va venir a viure a L'Hospitalet, a la porteria de Can Vilumara, era la jove del porter. L'empresa va demanar informes sobre ella abans de casar-se. Va viure en la porteria fins el 1957. Va treballar 34 anys a la fàbrica, fins que van tancar el 1982.

²⁸ Veure Glossari.

Jo en duia 16 telers automàtics, automàtics de passar les bitlles, però si es trencava un fil es parava, tenies de passar-los i... 16 telers. Tot el dia anava: "psss, psss", amunt i avall, només feies que caminar. Ja em vaig tenir que posar les ulleres, perquè ja... amunt i avall, amunt i avall! Parlaves amb una: "Ui, espera't, que se m'ha parat aquell" Corrents cap allà!

Tu entraves de nena i et feies vella aquí

Jo era de la UGT. Res mira, hi havia un xicot que se'n cuidava i ja està, pagàvem una quota cada mes i res, però res de soroll ni res de tot això, eh? Em sembla que totes érem de la UGT, perquè quan van plegar la fàbrica tots anàvem al local de la UGT.

Jo vaig quedar descontenta perquè a pesar dels anys que vaig estar a la fàbrica, com que tenia 55 quan va tancar la fàbrica, o 56, no 55... doncs pensaves. "Mira treballaràs fins els 65 i tindràs un bon retiro". Llavors vam estar 2 anys cobrant el "paro", com que no arribaves als 60 et donaven una ajuda familiar. Vas arribar als 60 i que vas cobrar? El 60% després d'estar 34 anys treballant, res, misèria i companyia, i res d'indemnitzacions! Res d'indemnitzacions! Res, res, res.

ALBERT GERMANS: Conxita Oller i Valls neix el 1924. Comença a treballar als 17 anys a Albert Germans i està 13 anys.

Vaig començar d'aprenentat, tenia d'escombrar... (...) Cada dia em feien anar un parell d'hores amb una teixidora i m'ensenyava. I llavors, mira, al cap d'un temps es va posar malalta una noia i em van dir: T'atreviries a portar el teler aquell de la que està malalta? Dic: Sí, sí. I el vaig portar. I em van deixar de teixidora ja! I vaig guanyar una mica més, ho feia bé. Jo era molt polida, m'agradaven els afegits, bé quan es trencava algú, és clar, llavors, si feies el dibuix bé i això, no es notava res.

És molt bonic, eh? El teixit de cinta! Costa més el teler de cinta que de roba. És més petit i hi ha molta més feina, i porten uns ferrets a cada peça, porta dos ferrets, i al teixir una peça amb ferrets "plim-plam, plim-plam, plim-plam". Has d'estar molt al "tanto", m'entens? Si feia "rato" que anaves sense fil... només hi havia un metre o dos, però llavors t'ho treien, t'ho descomptaven del que guanyaves.

Jo ensenyava a les nenes i quan muntaven un teler... Perquè llavors ens portaven una mostra i ja estava el dibuix i llavors tu havies d'anar passant els fils dels colors que venien, el de davant, el de darrera, quan teixíem quedava el

dibuix que tu feies.(...) Però amb això passaves poder tres setmanes o més, eh? Muntant un teler, amb tanta peça.

Jo vaig disfrutar molt teixint, m'agradava treballar, molt, molt, molt, m'agradava molt. Vaig anar a la Fira de Mostres, jo, a Barcelona. Vam anar a exposar i teixíem davant de la gent, hi havia el "jefe" allà i explicàvem, deia: bah, Conxita engega el teler. I jo engegava el teler.

L'amo era el senyor Albert, hi havia el senyor Pepe, hi havia el senyor Enric i la senyora Mercedes, eren tres germans, la germana no venia mai, però el senyor Pepe i el senyor Enric estaven sempre a la fàbrica. Van venir d'Aranjuez.

L'horari era de les 8 a les 12 i de les 2 a les 7 de la tarda. Quan entràvem havíem d'agafar una xapa i l'havíem de tirar en un "puesto", així veien el que feia tard i si entraves 5 minuts tard, ja no podies entrar, havies d'esperar l'hora d'esmorzar.

Vaig treballar 34 anys com a teixidora, a Albert Germans, 13, després al c/ Padilla i després al c/ Puig i Valls. Eren els mateixos que van augmentar la feina... I del c/ Puig i Valls al c/ Esquadras.

A vegades vaig estar un any treballant de nit. Entràvem a les 2 fins a les 6 de la matinada, plegava mitja hora per sopar, no sé a quina hora, potser a les 12 o a la 1, fèiem mitja hora i tornàvem a treballar. He anat a treballar fins diumenges, jo, eh! Per guanyar més, sí.

8.- LES LLUITES OBRERES I EL SINDICALISME FEMENÍ.

La Revolució Industrial va portar canvis socials de primer ordre, com el naixement d'una nova classe obrera: el proletariat.

La indústria tèxtil, com va passar en molts altres països,²⁹ és la que concentrà més mà d'obra femenina degut, en gran part, a la tradició de la feina en mans de dones, la nova maquinària i als baixos sous que cobraven. Durant els primers trenta anys el salari de les dones era un 47% inferior al dels homes, en cap cas el salari màxim d'una treballadora arribava al mínim que cobrava un home per la mateixa feina.

Les dones del tèxtil van participar en les lluites per millorar les seves condicions laborals i d'existència. Així recollim les demandes d'augment de sou de l'any 1843; la vaga general de Barcelona l'any 1855, on es reivindicava el dret a associació. I la gran vaga de 1881 de Igualada en què va tenir un paper molt important, Josefa Aguilera, presidenta de les teixidores d'Igualada i altres teixidores com ara, Caterina Vicenta Casanova, que va morir d'una ganivetada de mans d'una obrera esquiol.³⁰ La vaga va estar secundada per unes 3.000 dones i va durar 19 setmanes.

La Llei de 13 de març de 1900 regula el treball infantil i de les dones:³¹

- Limitacions per al treball infantil d'ambdós sexes entre els 10 i els 14 anys; per als menors de 16 i de 18. –
- Permís de maternitat: 3 setmanes extensibles a 4 amb certificat mèdic (no pagat), igualment la dona embarassada pot deixar de treballar a l'octau mes (sense cobrar), amb reserva del seu lloc de treball. Fins el 1931, amb la República no es farà obligatòria l'assegurança per maternitat. –
- Dret de lactància: 1 hora al dia dividida en dues sessions de mitja hora per alletar, no deduïbles del jornal (la majoria utilitzen l'hora de dinar perquè treballen a preu fet). La llei de 1913 obligarà les empreses a pagar una hora més per lactància materna, d'aquesta manera es garantia el dret. –
- Prohibició del treball nocturn, amb eventuais excepcions, als menors de 18 anys. El 1912 es prohibirà el treball nocturn de les dones en fàbriques i

²⁹ En aquest sentit, és interessant recordar la vaga de les obreres de la confecció de camises organitzada per Clara Lemlich a Nova York, el 1909, que va mobilitzar 20.000 treballadores i treballadors.

³⁰ Veure Bibliografia, Antoni Dalmau i Ribalta.

³¹ Promulgada pel govern de Francisco Silvela.

tallers, amb excepció de la indústria tèxtil. La prohibició anava destinada a les mares. –

- Onze hores de jornada laboral (les dones amb jornades de 11 i 12 hores a la indústria tèxtil, treballaven en moltes ocasions de 2 a 3 hores més que els homes). En moltes fàbriques les jornades eren de 12 a 14 hores.

La vaga de juliol de 1913 la van iniciar les obreres i els obrers del tèxtil, del sindicat "La Constància".³² Impulsada majoritàriament per dones, denunciava l'incompliment de les lleis sobre el treball infantil i femení de l'any 1900. La vaga va començar el 30 de juliol i es perllongà fins el 15 de setembre. Durant la primera setmana d'agost hi havia a Barcelona més de 24.000 vaguistes i, a Catalunya, més de 63.000.

"Obreras de las fábricas y amas de casa que en algún momento habían trabajado a destajo se unieron para apoyar las reivindicaciones del sindicato La Constancia, creado en 1912 e integrado mayoritariamente por mujeres y niños del sector textil. La imposibilidad de hacer frente a la vida con los salarios obtenidos incitó a las mujeres a declarar la huelga. Funcionaron las redes sociales tejidas en mercados, tiendas y patios de vecinos. El 30 de julio, veinte mil trabajadores de Barcelona, entre ellos trece mil mujeres y niños fueron a la huelga que se mantuvo hasta el 15 de septiembre. Cada día las mujeres protagonizaron el mismo rito: marchar, Ramblas abajo, hasta el despacho del Gobernador.

*Estas procesiones femeninas, que a veces acababan en manifestaciones reprimidas por la Fuerza Pública, la formación de comisiones, los mítines en plazas públicas y mercados, la apropiación y politización de estos espacios, constituyen un ejemplo de la conciencia, solidaridad y la acción colectiva de las mujeres, ya sean trabajadoras a sueldo, a destajo, o simplemente amas de casa".*³³

El temps productiu a les fàbriques va haver de conviure amb el temps dedicat a la família, aquesta cruïlla va ser l'origen d'una nova legislació laboral. La vida quotidiana de les obreres es mourà entre el temps productiu, precís i rectilini, i el temps circular, monòton i repetitiu de les feines domèstiques. La jornada de les dones es caracteritza per la pluriactivitat.

Feminització de la Inspecció. El 1917 es van incorporar les primeres dones inspectores del treball:

³² Sindicat de l'Art Fabril i Similars. fundat a la barriada del Clot de Barcelona, el 1912, de tendència anarcosindicalista.

La Constància comptava l'abril del 1913 amb uns 2.000 associats i, en acabar la vaga, amb 18.000.

³³RAMOS, Mª Dolores, *Historia de las mujeres en Occidente*, Taurus. Madrid, 2000.

"Con harta frecuencia se ve el trabajo femenino vigilado por un obrero varón, con amplias atribuciones para imponer multas y castigos, hecho que por razones fáciles de comprender, debiera evitarse, obligando a la vigilancia, por la mujer, del trabajo femenino". (Inspecció del treball, 1911, 1912, 1913).

"Y para terminar hemos de hacer constar que en el presente año se ha venido observando cierto incremento en el abuso que citábamos en la Memoria del año anterior; nos referimos al excesivo trabajo que las mismas mujeres y los niños se proporcionan - en otros centros o en su domicilio - fuera de la fábrica o del taller donde habitualmente se hallan ocupados, después de su jornada ordinaria, hecho originado principalmente por la reducción de salarios que se inició tiempo atrás y por el mayor tiempo que deja libre la jornada de ocho horas". (Memoria de la Inspección del Trabajo, 1927: 103).

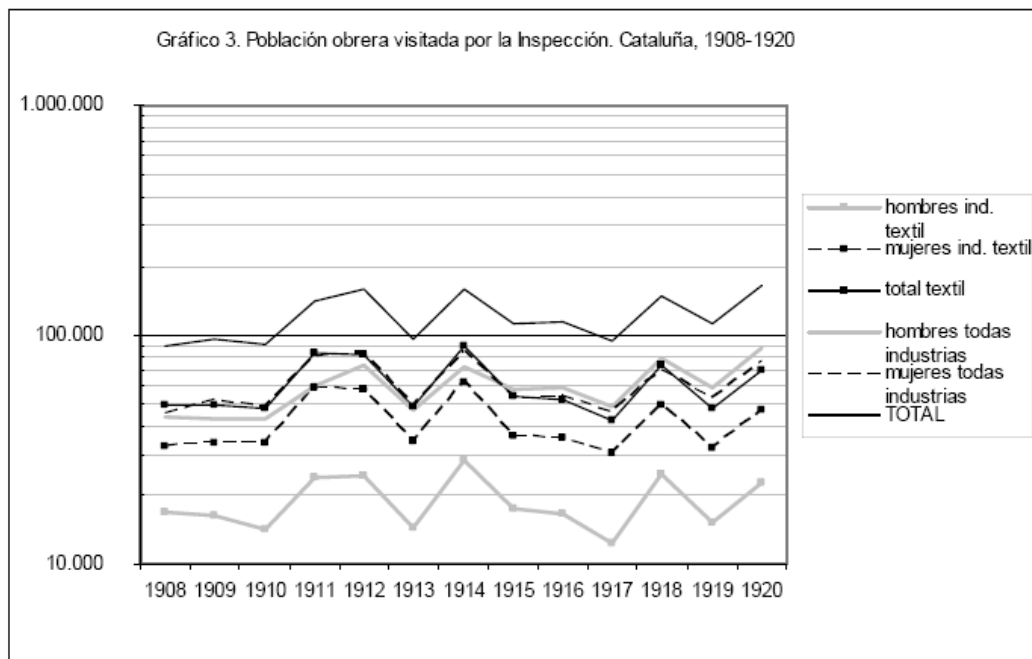
"Respecto a la jornada máxima de trabajo, ha de observarse que en las capitales se acata, hecha excepción de las modistas y sastres, en determinadas épocas, no ocurriendo lo propio en las fábricas que utilizan saltos de agua, pues en este caso se ha comprobado repetidas veces que al personal femenino se le exigen jornadas de doce y más horas. Las actas de infracción levantadas por esta causa han sido relativamente numerosas, siendo en número reducido las sancionadas con la multa correspondiente, siendo este proceder de las Juntas locales la única causa que imposibilita el cumplimiento del Real decreto [sic] dictado en beneficio de las obreras sometidas a jornadas inhumanas por lo excesivas". (Memoria de la Inspección del Trabajo, 1911).

La ley prohíbe el trabajo a las obreras en un plazo de cuatro a seis semanas posteriores al alumbramiento: pero mientras no se asegure el jornal a estas obreras, sea por prescripciones reglamentarias, sea por la institución de Cajas de Maternidad u otras análogas, habrá siempre interés en ocultar estas infracciones (Inspecció de treball, 1911).

Generalment són les embarassades les que oculten el seu estat per por a ser acomiadades i per por a no cobrar el permís de maternitat.

Criteris prioritaris de la inspecció: Visites a les indústries més afectades per la llei de 1900, que regulava el treball infantil i de les dones. A la mostra de població obrera visitada en Catalunya per la Inspecció (Gràfic 3),³⁴ el nombre de dones supera al d'homes entre 1908 i 1914.

³⁴ Veure Bibliografia, José María Borrás Llop.

El sindicalisme femení va haver de lliurar una dura batalla contra la patronal i contra els propis treballadors. L'aliança entre capitalisme i patriarcat va resultar funesta per a les dones, que les va deixar sense promoció, als pitjors llocs de treball, amb els salaris més baixos i assumint el treball domèstic.

Aviat les dones van prendre consciència de la seva situació específica, amb una problemàtica de gènere. La incorporació de les dones a les fàbriques i la seva implicació en les lluites sindicals és un fet. Durant el període de 1905-1921 la província que va enregistrar més conflictivitat femenina va ser Barcelona (185 vagues), seguida de València (54), Saragossa (55), Madrid (48), Biscaia i Alacant (33), etc. La indústria tèxtil, controlada per la CNT, va ser la capdavantera amb el 21,5% de vagues enregistrades.

Al 1921, amb l'assassinat de l'industrial Antonio Pareto Maristany, en el marc de l'enfrontament entre el sindicat únic i el sindicat lliure i les posteriors tivantors entre els treballadors/res i empresaris, va augmentar la conflictivitat obrera.

Amb l'evolució negativa de la "Gran Depressió" i les seves repercussions, la Segona República Espanyola va néixer en un context totalment advers. A Provençana, va continuar el tancament d'empreses i l'augment de l'atur obrer (de 500 persones al 1931 a més de 4.000 al 1936).

Els anys amb més conflictivitat foren des de 1933 a 1935 i finalitzaren amb el tancament, entre d'altres, de Can Trinxet.

El 1936 la UGT tenia més de 100.000 afiliades, i la CNT més de 142.000.

9.- L'EXPERIÈNCIA DE LES DONES AL SINDICAT FRANCISCA CONEJERO TOMÁS (Villena, Alacant, 1903- 1998).

Va arribar al barri de Sants quan tenia cinc anys. Als nou, ja estava treballant en una gran fàbrica tèxtil de L'Hospitalet: Can Trinxet. Dels telers de Can Trinxet va passar a treballar a l'Espanya Industrial i d'allà, als quinze anys, va entrar a la fàbrica Fills de Francesc Sans S.A. del c/ Casanovas de Barcelona. També als quinze anys ja formava part del moviment anarquista.

Quan es va unir a Domingo Canela,³⁵aquest era secretari general de les Joventuts Llibertàries, van anar a viure al carrer Buenos Aires de L'Hospitalet. Sempre va mantenir la seva vinculació amb la nostra ciutat. El 1932, L'Hospitalet era un focus anarquista i Francisca es va quedar sola amb una filla d'un any, en ser deportat el seu company a Guinea.

Durant la Guerra Civil, Francisca va ser delegada sindical a la fàbrica, ho va considerar un deure en aquells moments crítics. El 1939, just en acabar la guerra, va ser detinguda quan es va presentar al seu lloc de treball. Mai va existir una acusació formal. El delicte no escrit, pel qual va estar un any a la presó, va ser l'haver estat delegada sindical de la CNT. En sortir, Francisca va poder tornar a la mateixa fàbrica de Sants en què havia treballat i on va continuar fins el 1953.

L'anarquisme li va donar la possibilitat d'aprendre a llegir i a escriure, gaudir de la música i de les petites o grans coses que no tenien cabuda en la vida de la població obrera, especialment en la de les dones treballadores.

"La mare va començar a treballar a Can Trinxet quan tenia 9 anys. No tinc gaires documents però me'n queda algú ... La mare també explicava que hi havia dones de fàbrica, que a més a més llavors eren totes catalanes que no entenien ni un borra11 de castellà, sembla que no sabien ni que existia. La mare per nuar: per fer un nuset als fills que passaven ... els fills venien com molt gruixuts, a la secció d'ella els feien prims i algunes vegades es trencaven, i ella era la que havia d'anar lligant aquests fils, i com que era molt petita, no arribava a les màquines tenia un tamboret, i algunes vegades la feien caure del tamboret ..." *"...era una dona molt senzilla, treballadora de fabrica però ells³⁶*

³⁵ Conegut com a *Mingo*, va ser un destacat militant anarcosindicalista, fundador de l'Ateneu Cultural Racionalista de La Torrassa (1931), al c/ Llançà, 20 i després al mateix carrer, al n. 90.

³⁶ En les dècades 20 i 30 l'analfabetisme femení es situava prop dels dos terços. Es refereix a l'Ateneu. Els Ateneus llibertaris van ser una de les poques institucions que contemplaven l'alfabetització i la formació cultural de les dones obreres.

la van ajudar a que aprengué a llegir, a que llegís, a que estimés la música... i era l'ànima ..."

Libertad Canela, parla de la seva mare, Francisca Conejero.³⁷

LOLA PEÑALVER (La Unión 1915-L'Hospitalet 1986). Lola va néixer a La Unión, un poble de la conca minera de Múrcia. Va arribar amb els seus pares al barri de la Torrassa el 1924, amb l'edat de nou anys. El seu pare venia fruita al Born i ella aviat va començar a acompanyar-lo. Als catorze anys va entrar a treballar a la fàbrica tèxtil de Fabra i Coats, situada al barri de Santa Eulàlia. El 1932, amb disset anys, contacta amb l'Ateneu Pro-Cultura, Pau i Amor³⁸ i va passar a treballar a Can Trinxet on roman fins el 1936.

Lola era una sindicalista molt activa en l'època de la Segona República, participava en les mobilitzacions de la CNT i en les vagues que durant aquests anys es van succeir. La seva família era molt coneguda a la ciutat per les seves vinculacions al moviment llibertari. La seva implicació en les tasques sindicals la van portar dues vegades a presó. La primera el 1932 acusada de participar en un piquet de vaga, la segona va ser sense cap acusació. Va passar tres anys presa del 1939 al 1942, el seu delicte no escrit és que era "roja".

A partir de 1942, Lola va quedar inscrita en les anomenades *llistes negres* de la patronal, la qual cosa significava que qualsevol intent de trobar feina era impossible. Va sobreviure cosint a casa seva fins als anys 50. Mai va renunciar als seus ideals i la seva casa es va convertir en un símbol de la resistència contra la dictadura. Residint al barri de Pubilla Cases, des de 1959, va promoure, a principis de 1970, el primer grup d'alfabetització per a dones i va participar en l'intens moviment veïnal que emergia a la ciutat.

"...Va néixer el dia 11 de maig de 1915, a la Unión, província de Múrcia ... el primer lloc on va treballar va ser a la Fabra i Coats ... quan ja tenia 17 anys o així, a través d'una filadora que treballava a la Trinxet i que era sindicalista, la va conèixer a L'Ateneu i se la va emportar a treballar a la Trinxet, i a la Trinxet va treballar fins a la guerra..."

"...era analfabeta y representaba obras de teatro en el Ateneo, se hacía leer el texto por una compañera y se lo aprendía de memoria... siendo analfabeta su obsesión era que yo aprendiera y que cuánta más cultura tuviera mejor... la

³⁷ Veure Bibliografia, Consuelo Asins.

³⁸ L'Ateneu Pro-Cultura, Pau i Amor, entitat racionalista i llibertària, va ser fundat el 1931, al c/ Santa Eulàlia, 54. Avui es troba el Centre Cultural de Santa Eulàlia.

pasión por la cultura y esa formación de los Ateneos, eso siempre lo llevó dentro... ella realmente fue feliz desde los 16 años hasta la guerra..."

Germà Pedra parla de la seva mare, Lola Peñalver.³⁹

La majoria de les dones protagonistes en els conflictes socials de principis del segle XX eren anònimes. De les integrants en les organitzacions sindicals, seguim avui amb poques dades. Unes i altres romandran invisibles en el nostre imaginari social, fins que siguin rescatades per la nostra memòria col·lectiva.

En el nostre país podem trobar altres dones sindicalistes que s'han convertit en referents, com ara: Isabel Vila Pujol, Francesca Saperas Miró, Teresa Claramunt Creus, Llibertat Ródenas Rodríguez, Lola Iturbe Arizcuri, Frederica Montseny Mañé, Margalida Roig Colomer, Amèlia Jover Velasco, Dolors Piera Llobera, Lina Ódena García, Aurora Picornell Femenías, i Maria Manonelles Riera.⁴⁰

³⁹ Veure Bibliografia, Consuelo Asins.

⁴⁰ Exposició itinerant *Dones Sindicalistes*, Institut Català de les Dones.

10.- RECUPERACIÓ DEL PATRIMONI INDUSTRIAL A L'HOSPITALET I CONCLUSIONS.

La caiguda del tèxtil es produeix a la dècada dels 50, amb un estancament sense renovació tecnològica que produí la seva progressiva desaparició a finals dels anys 70. La recuperació del Patrimoni Industrial de L'Hospitalet ens permet preservar les empremtes del nostre passat fabril i productiu, ja sigui museulitzant-lo o conservant les seves estructures per a d'altres finalitats. Algunes fàbriques són, avui dia, Monuments d'Interès Local de L'Hospitalet:

Tecla Sala: 1899. Avda. Josep Tarradellas, s/n. Al barri de Sant Josep, és el complex més emblemàtic de l'arquitectura fabril de finals del segle XIX i principis del XX. Segueix el model de fàbrica de pisos, d'origen anglès. Fàbrica de filats, amb façana de maó i pilars interiors de ferro colat, d'estil "manchester", obra modernista de l'arquitecte Claudi Duran de 1882. L'edifici més antic pertany a 1840, un molí paperer que va ser aprofitat posteriorment per la fàbrica de filats i teixits de cotó d'Andreu Basté, i ara és seu del Centre d'Estudis de L'Hospitalet. Al seu costat, s'aixeca la nau principal. La vivenda del director és de 1900, d'estil modernista amb esgrafiats a la cornisa. Posteriorment, es van afegir magatzems, tintoreries, etc. Actualment és Biblioteca i Centre Cultural. Ha mantingut les columnes de ferro de l'interior de la fàbrica.

Godó i Trias: 1903. Gran Via de les Corts Catalnes, 17. Fàbrica de sacs de principi de segle, de construcció modernista de maons, dissenyada per l'arquitecte Ferran Junoy. Avui, és un conjunt industrial al barri de Santa Eulàlia, que està llogat a petites empreses i magatzems. El traçat de la nova Gran Via l'ha fet més visible. Està previst que es converteixi en un centre innovador lligat a la gastronomia i l'alimentació. Durant els anys 60, els arquitectes Frederic Correa i Alfons Milà van realitzar una ampliació i restauració de la fàbrica. Les instal·lacions van servir de decorat pel rodatge, als anys 70, d'una sèrie de televisió, "La saga de los Rius ", basada en les novel·les d'Ignasi Agustí, "Mariona Rebull" i "El vidu Rius".

Can Trinxet: 1905. Crtra/ Santa Eulàlia 184-212. Aquesta fàbrica de filats i teixits va ser construïda per l'arquitecte Joan Alsina i Arús. Actualment s'han construït pisos en una part de la fàbrica i l'edifici central, el que és patrimoni arquitectònic, està previst que es rehabiliti i es destini a l'Escola de Música-Centre de les Arts de L'Hospitalet.

Can Vilumara: 1907. Avda. Josep Tarradellas i Joan, 153. Fàbrica de teixits de seda, construïda per l'arquitecte Andreu Audet Puig, es tracta d'un edifici d'una sola planta. Pensada com a fàbrica extensa i estructurada per una malla de pilars o columnes. El xalet que albergava les oficines i la porteria és d'estil modernista. Al fris de l'edifici es poden veure uns medallons amb la papallona de la seda i la patrona del Gremi dels Velers (seders), la Mare de Déu dels Àngels, reproducció de l'escultura que es troba a la casa del Gremi dels Seders a Barcelona, al c/ Sant Pere més Alt, 1.

Les naus industrials es conserven i constitueixen, des del curs 1986-87, un centre d'Educació Secundària.

Albert Germans: 1928. C/ Rodés, 58-60, fàbrica tèxtil de cinteria i productes per a merceria. Va ser construïda entre el 1926 i el 1928 per l'arquitecte Antoni Puig i Gairalt. És d'un estil marcadament racionalista, caracteritzada per l'ús de maó, amb funció constructiva i decorativa, i una adequació de l'espai a la funció industrial. Les reixes de la porta de l'entrada de mercaderies són també d'influència modernista.

CONCLUSIONS:

Les dones no han estat mai fora de les estructures de producció, sigui a nivell de desenvolupament o de subdesenvolupament. Això, sí, situades en graons inferiors, molts d'ells invisibles.

L'aportació econòmica de les dones, des de tots els fronts de treball ha estat, i continua sent, absolutament necessària per a la supervivència de la majoria pobre de la població.

Els canvis tecnològics i les noves exigències empresarials comportà la proletarització femenina. Moltes d'aquestes dones eren filles o nétes de treballadores domèstiques -filadores, puntaires, cosidores, etc.- del tèxtil.

El coneixement de la nostra història és una via ideològica per combatre la subordinació social de les dones.

Reconèixer el llegat de les dones augmenta l'autoestima i la cohesió social, com a conjunt d'individus que han aportat els seus esforços per a la millora i el progrés de la Humanitat.

N'hi ha un munt d'expressions quotidianes que procedeixen del boom del tèxtil, com, per exemple:

"mala peça al teler"

"s'aguanta per un fil"

"embolicar la troca"

"posar fil a l'agulla" "filar prim"

"qui fila massa prim, se li sol trencar el fi"

"tocar el voraviu"

11.- QÜESTIONARI:

PRIMER PANELL

- 1.- Per què es diu que, durant un segle, Catalunya va ser la *fàbrica d'Espanya*?
- 2.- Quines indústries de L'Hospitalet coneixes?
- 3.- Per què creus que la major part de la plantilla d'una fàbrica tèxtil era femenina?
- 4.- Què va suposar per a les dones sortir a treballar a les fàbriques?
- 5.- Fes una petita recerca sobre Montserrat Roig i Xavier Benguerel i *les xinxes de fàbrica*.

SEGON PANELL

- 1.- Quina importància tenen les primeres explicacions mitològiques sobre el teixit?
- 2.- Què simbolitzen Atena, Aracne, Penèlope, les Moires?
- 3.- Quins objectes coneixes que estiguin fets amb puntes de coixí per les dones de L'Hospitalet?
- 4.- Fes una llista d'estrís que es fan servir per fer les blondes.
- 5.- Què és una Cédula Real? Per què creus que la de 1784 va ser tan important?

TERCER PANELL

- 1.- Què s'entén per Revolució Industrial? Quina nova classe social apareix?
- 2.- Cita alguns invents de la Revolució Industrial.
- 3.- Fes una petita recerca sobre Ramon Farguell i Montorcí, dit el Maixerí, i la *filadora bergadana*.
- 4.- Què va suposar per a la nostra ciutat la construcció del Canal de La Infanta i l'arribada del ferrocarril?
- 5.- Fes una gràfica amb les dades de població de L'Hospitalet i compara-la amb les d'Espanya.

QUART PANELL

- 1.- Situa en el mapa les fàbriques més importants de L'Hospitalet.
- 2.- Per què s'hi van instal·lar tantes fàbriques tèxtils?
- 3.- Fes una recerca sobre Tecla Sala i Miralpeix i la seva vinculació a la nostra ciutat.
- 4.- Busca informació sobre la construcció de pous artesianes a L'Hospitalet.
- 5.- Què vol dir cosidores *a preu fet*?

CINQUÈ PANELL

- 1.- Quina era l'edat legal per treballar a començaments de segle? I ara?
- 2.- Hi havia escola obligatòria?

- 3.- Per què hi ha més analfabetes que analfabets?
- 4.- Com s'ho feien les obreres que acabaven de tenir una criatura?
- 5.- Fes una petita ressenya sobre el llibre *Olor de Colònia* de Sílvia Alcàntara.

SISÈ PANELL

- 1.- Quina importància va tenir la fàbrica Trinxet a L'Hospitalet?
- 2.- Explica la història de la fàbrica de seda Vilumara.
- 3.- Sabries dir quelcom de la Fàbrica Albert Germans i dels seus productes?
- 4.- Per què no es promocionava les dones en el seu treball ni ocupaven càrrecs de responsabilitat?
- 5.- Què en saps de l'escriptora Dolors Monserdà i la seva novel·la *La Fabricanta*?

SETÈ PANELL

- 1.- Què t'ha cridat més l'atenció de l'experiència de les dones a les fàbriques?
- 2.- Per què les dones "deixaven de treballar" quan es casaven?
- 3.- Al deixar la feina, a què es dedicaven?
- 4.- Què en saps sobre el treball submergit de les dones cosidores?
- 5.- Podries explicar en què consisteix la *col·lectivització* d'una fàbrica?

VUITÈ PANELL

- 1.- Avui dia, encara hi ha diferència de sous entre homes i dones pel mateix treball?
- 2.- Fes una petita recerca sobre la vaga del tèxtil de 1913 a Barcelona.
- 3.- Què vol dir que es *feminitza* la Inspecció de Treball?
- 4.- Quins drets per a les dones s'han aconseguit amb les lluites sindicals?
- 5.- Busca informació sobre els sindicats que tenien més afiliades.

NOVÈ PANELL

- 1.- Quines dones sindicalistes coneixes, a part de Francisca Conejero i Lola Peñalver?
- 2.- Fes una petita recerca sobre els Ateneus a L'Hospitalet.
- 3.- Què significava, llavors, estar en una *llista negra*?
- 4.- Sabries explicar que volia dir "ser" "roja"?
- 5.- El fet migratori no és una novetat a la nostra ciutat. Compara la migració d'aquells anys i l'actual.

DESEÈ PANELL

- 1.- Explica la recuperació de l'espai industrial Tecla Sala i els serveis que avui ofereix a la ciutat.

- 2.- Sabries localitzar el lloc on hi havia la fàbrica Viuda e Hijos de Jaime Trias?
- 3.- Saps que a l'IES de Can Vilumara encara es poden visitar espais no transformats de l'antiga fàbrica?
- 4.- Moltes de les antigues fàbriques tèxtils de l'Hospitalet, són avui Monuments d'Interès Local. Fes un itinerari per visitar-les.
5. Fes un llistat de 10 expressions que tinguin a veure amb el treball tèxtil.

12.- ESDEVENIMENTS SIGNIFICATIUS DES DEL 1589 AL 1931.

1589: William Lee va inventar una màquina de teixir inspirant-se en els moviments de les mans de la seva dona.

1643: Montserrat Orriols és Presidenta del Gremi de Velers, Col·legi de Teixidors de Seda i Col·legi de l'Art Major de la Seda. El Gremi de Mestres Teixidors va ser fundat el 1262. El Gremi Artesanal Tèxtil de Catalunya és el seu hereu des de 1944. Abraça oficis de gran tradició, com ara: teixit, puntaires, estampació, tapisseria, ganxet, brodat, confecció, sabateria, barreteria, etc.

1697: L'Hospitalet té 500 habitants.

1760: James Watt instal·la la primera màquina de vapor a una fàbrica de teixits de cotó a l'Anglaterra.

1768: Richard Arkwright inventa una màquina filadora que anava impulsada per l'energia hidràulica: la *water frame*.

1783: Real Cédula, 11 de maig, Carlos III, per la qual s'estableixen les escoles per a nenes a Espanya i s'especifica què han d'aprendre: *Todo el tiempo que estén en la escuela se han de ocupar en sus labores. Las labores que las han de enseñar han de ser las que se acostumbren, empezando por las más fáciles, como Faja, Calceta, Punto de red, Dechado, Doblado, Costura, siguiendo después a coser más fino, bordar, hacer Encajes, y en otros ratos que acomodará la Maestra según su inteligencia, hacer Cofias o Redecillas, sus Borlas, Bolsillos, sus diferentes puntos, Cintas caseras de hilo, de hilaza de seda, Galón, Cinta de Cofias y todo género de listonería (...).*

1784: Real Cédula de S.M. y señores del Consejo por lo cual se declara en favor de todas las "mugeres" del Reyno la facultad de trabajar en la manufactura de hilos (...).

1787: L'Hospitalet assoleix els 1600 habitants.

1789: Ramon Farguell i Montorcí, dit el Maixerí, fuster de Berga, inventà la *filadora bergadana* o *maixerina*, amb la qual un sol filador o filadora podia filar fins a 130 fusos. El seu invent, millorà la *jenny* de Hargreaves i donà un gran impuls a la indústria cotonera catalana. Al 1803, la *bergadana* o *maixerina*, s'implantà en àmplies zones industrials de Catalunya.

1808-1814: Guerra del Francès. La població de L'Hospitalet disminueix per sota dels 900 habitants.

1819: S'inaugura el Canal de "La Infanta Lluïsa Carlota". Això representà l'aplicació de l'energia hidràulica a la indústria tèxtil d'indianes. Encara hi queda el Molí de Tecla Sala.

1833: Ramon Vilumara obre la primera fàbrica tèxtil amb força de vapor, a Barcelona.

1853: La Aprestadora Española, S.A. Primera indústria de L'Hospitalet on s'instal·là un generador d'energia de vapor. Es dedicava al blanqueig i aprest de tela.

1854: S'inaugura la línia del ferrocarril Barcelona - Molins de Rei, amb estació a L'Hospitalet, circumstància fonamental per al transport de matèries primeres. Prop de les vies es construeixen les fàbriques.

1858: Isaac Merritt Singer (EE.UU) inventa la màquina de cosir domèstica. I. M. Singer & Co., la va fabricar en sèrie, amb una renovació permanent de models, adaptats a tot tipus de treball i a uns preus assequibles.

1873: Marquès de Caralt i Cia. Fàbrica de filatura i tissatge a L'Hospitalet. El 1889 hi treballaven 650 persones.

1875: Mena Rocaver. Fàbrica de tissatge, més tard convertida en Martí Rodés, va aprofitar part de les naus de l'Aprestadora Española, S.A.

1877: Instal·lació dels primers telèfons a Espanya, França...

1881: Gran vaga del teixit a Igualada, on Josefa Aguilera, presidenta de les teixidores d'Igualada, va ser una de les seves líders. Les dones van participar activament: vigilància i control de les mercaderies, enfrontaments amb la patronal i la Guàrdia Civil, etc. Van ser detingudes i condemnades 16 obreres del Carme, població tèxtil a prop d'Igualada.

1882: Successors de A. Basté. Fàbrica de cotó, va ocupar els locals d'un molí, amb uns 80 telers aproximadament.

1885: Invenció de l'automòbil per Karl Benz. Va posar el nom de la seva filla als automòbils "Mercedes Benz".

1889: Invenció del Wàter amb cisterna a Anglaterra. El desenvolupament de les instal·lacions sanitàries serà un procés molt llarg i lent, que provocarà un important canvi en la salut; en les relacions de treball domèstic i en el treball de les dones. El fabricant més important d'Espanya era la Casa Roca que té la fàbrica a Gavà (Baix Llobregat).

1891: Inauguració del "carrilet" entre Barcelona i L'Hospitalet.

1900: Llei de 13 de març del govern conservador de Francisco Silvela. Permís de maternitat: 3 setmanes extensibles a 4 amb certificat mèdic (no pagades), igualment la dona embarassada pot deixar de treballar a l'octau mes (sense cobrar), amb reserva del seu lloc de treball. Fins el 1931, amb la República, no es farà obligatòria l'assegurança per maternitat.

1903: Viuda e Hijos de Jaime Trias s'instal·la a L'Hospitalet. Coneguda popularment com *La Sangonera* o *Les Sangoneres*, es dedicava als filats de jute. Especialitzada en la fabricació de sacs.

1905: Can Trinxet. Fàbrica tèxtil de cotó.

1907: Can Vilumara. Fàbrica tèxtil de seda, coneguda també con *Les Sedes*..

1909: Vaga de les obreres de la confecció de camises organitzada per Clara Lemlich a Nova York. Va mobilitzar 20.000 treballadores i treballadors i va durar 14 setmanes.

1909: Setmana Tràgica a Barcelona.

1910: Manifestació de dones a Barcelona sota el lema de: *A baix el clericalisme i visca la llibertat de consciència!* Ángeles López de Ayala en va ser una de les organitzadores

1911: 25 de març, incendi a la fàbrica tèxtil *Triangle Shirtwaist Company*, amb 143 morts, dels quals 126 eren obreres joves immigrants. Aquest fet ha influït en la celebració del 8 de Març arreu de tot món. L'accident va ser el detonant per constituir el *Sindicato Internacional de Mujeres Trabajadoras Textiles (International Ladies' Garment Workers' Union)*.

1912: Llei que prohibeix el treball nocturn de les dones i de nenes i nens, entrarà en vigor el 1914, excepte per a les obreres tèxtils que ho farà el 1920. Creació de la Federació Sindical d'Obreres.

Llei de la cadira: ordena als establiments no fabrils que la dona pugui utilitzar un seient sempre i quan li permeti desenvolupar la seva feina.

1913: Vaga general del tèxtil. Va mobilitzar més de 13.000 obreres a Barcelona. Exigien una jornada laboral de nou hores, torns de nit de vuit hores i augment salarial. La llei que garantia el descans de les dones abans i després del part no es va fer efectiva fins al 26 de maig de 1931.

- Llei que regularitza el Dret de Lactància: 1 hora al dia dividida en dues sessions de mitja hora per alletar, no deduïbles del jornal (la majoria utilitzen l'hora de dinar perquè treballen a preu fet). Obliga les empreses a pagar una hora més per lactància materna, d'aquesta manera es garantia el dret.

1914-1918: Primera Guerra Mundial.

1916: El tramvia de Barcelona arriba a Collblanc.

1928: Albert Germans s'instal·la a L'Hospitalet. Empresa tèxtil de cinteria i productes per a merceria.

1931: Macià proclama la República Catalana.

- Els republicans guanyen les eleccions a L'Hospitalet.

- La Constitució espanyola reconeix el sufragi femení. Llei que reconeix la igualtat entre homes i dones i estableix el mateix salari pel mateix treball.

13- LLISTAT D'OBRESSES I OBRERS DEL TÈXTIL ENTREVISTADES (Arxiu Municipal de L'Hospitalet)

Tecla Sala

1. Lluís Abarca i Médico
2. Carme Albert Orrea
3. Teresa Campos Paradell
4. Àngela Caselles Guiteres
5. Pilar Escavia Lavarias
6. Victoria Martínez Martín
7. Antonio Navarro García
8. Joan Piquer i Salvadora Perea
9. Marta Pueyo Borrego
10. Teresa Ramos Enrique
11. Josefina Rollan Villagrasa
12. Agustí Sala
13. Lola Solé Portolés
14. Anna Vives Solé
15. Helena López Compte

Can Trinxet

1. Jaume Salvador
2. Josefina Vidal
3. Mercè Gimeno
4. Mercè Marquès Gimeno
5. Rosa Marquès Gimeno
6. Josefa Alcázar Maldonado
7. Rafaela Guillén Luci
8. Francisca Hernández Parra
9. Francisca Carrera Méndez
10. Joaquina Vila Metaute
11. Rosa Vilacorta
12. Alejo Ortega Alonso
13. Ana i Josefa Peñalver
14. Rosa Guil Cuesta

Can Vilumara

1. Palmira Pascual
2. Quimeta Margarit i Josep Calvis
3. Baltasara Cubedo García
4. Ana Vázquez García
5. Ricard Estapé

6. Josep Bonastre Bacardit
7. Magdalena Gómez Molina
8. María López Villafranca
9. Agustina Quintana i Otilia Gómez
10. Mariona Silvestre Prats
11. Joan Sala Bartrina
12. Josep Vilumara Lamarca

Can Gomar

1. Alfons Devesa/Pepita Bordonau
2. Carme Jorba i Campamà
3. Pepita Matas i Balcells
4. Mercè Escalera Pié
5. Alberto Lillo Pau

Godó i Trias

1. Carme Bosch i Mas
2. Guillermo Asins Sabater
3. Consuelo Asins Muñoz
4. Mariana Subirana Piñol

Albert Germans

1. Conxita Oller Valls

14.- GLOSSARI

BALA: Fardell d'una mercaderia premsada i lligada amb fleixos o filferros.

BITLLA: Peça de fusta tornejada o tub de cartó que porta el fil que necessita la llançadora.

BITLLAIRE: Persona que s'encarregava d'omplir de fil les bitlles.

BLANQUEIG: Operació per eliminar les impureses que coloren les fibres, els filaments i els fils.

BORRA: Rebuig de filatures curtes que procedeixen del batanatge, cardatge, pentinatge, etc.

CALCA: En el teler manual, cadascun dels llistons de fusta que la teixidora o el teixidor mou amb els peus.

CANILLERA: Màquina de bitllets o canilles, formada per una peça buida de fusta tornejada i el fil que hi va enrotllat, disposat dins la llançadora, forma la trama del teixit. Obrera que prepara les canilles que després es carregaran a la llançadora.

CARDA: Màquina que s'utilitza en la filatura del cotó de la llana, etc., per fer paral·leles les fibres i separar-les de les impureses que les acompanyen.

CONTÍNUA: Filadora de funcionament continu.

COTÓ: Fibra vegetal que procedeix de diverses espècies de *Gossypium* (cotoner).

QUADRA: Nom amb el que eren coneguts els tallers industrials al s. XIX.

FILAR: Reduir qualsevol fibra tèxtil en brut a fil. És la primera fase del procés tèxtil.

FILADORA: Dona que treballa a la continua de filar. Obtenia el fil procedent de les metxes i el posava en els bitllets.

FILATURA: Conjunt d'operacions a què hom sotmet una fibra tèxtil per convertir-la en fil. Art de filar.

FILOSA: Instrument per filar manualment [fibres tèxtils](#). Consisteix en un bastó, generalment de canya, acabat per un cap on s'enrotlla la floca de fibra. Incorpora una [roda](#), un pedal o manovella i una debanadora o suport giratori fix, on s'enrotlla una mànega per a facilitar-ne l'extensió i la utilització.

FUS: Objecte que serveix per filar. Tros de [fusta](#) llarg i arrodonit, que s'agusa en els seus extrems i que en un d'ells, normalment l'inferior, duu una peça rodona de contrapès i topall, anomenada tortera o [fusaiola](#).

JACQUARD: Màquina inventada per Joseph Marie Jacquard, el 1801. Acoblada a un teler, permet la reproducció de dibuixos més grans i més complicats.

JUTE: (*Corchorus capsularis*) és una planta herbàcia que s'utilitza per la seva fibra natural, amb una brillantor sedosa i daurada. Té diverses aplicacions tèxtils.

LLANA: Fibra animal, d'elevada elasticitat, amb ondulacions i escates, procedent de diverses races d'ovelles.

LLANÇADORA: Peça generalment de fusta, en forma de barca amb les extremitats afusades i guarnides amb punta de ferro, que s'usa per teixir i que es fa servir per inserir el fil de la trama dins la calada. A l'interior s'allotja la bitlla o carret de fil.

METXERA: Màquina que treballava amb molts fusos alhora. Obrera que treballa amb aquesta màquina.

MULE-JENNY: Màquina per filar inventada per l'anglès Samuel Crompton, el 1779.

NUADORA: Dona que s'encarregava de nuar. Unir d'un en un els extrems d'un ordit acabat de teixir amb els d'un ordit encara no teixit.

ORDIDORA: Màquina d'ordir que efectua les operacions anteriors al tissatge: disposa paral·lelament una certa quantitat de fils enrotllats sobre un corró plegador destinat a un teler. Obrera que treballa amb aquesta màquina.

PUNTAIRE O ENCAIXERA: Dona que fa puntes al coixí. S'utilitzen coixins, boixets, agulles, fils, patrons. Avui dia es fan trobades arreu de Catalunya.

RODETERA: Màquina d'omplir rodets. Obrera que treballa amb aquesta màquina.

RETORSIÓ: Torsió del conjunt de dos o més fils que ja tenen una torsió individual.

RETORT: Estirar, torçar i cargolar les fibres forma part del procés de filar. Conjunt de fils units per retorsió.

SEDA: Filament natural que segreguen les larves del cuc.

SELFACINA (en anglès: Self-acting): Màquina per filar introduïda al Principat cap el 1884. Necessitava menys força muscular i els dits de les dones, més petits, s'adequaven millor a la seva utilització.

TEIXIR: Produir tela, entrellaçant fils. És la segona fase del procés tèxtil.

TELER: És una de les màquines més antigues que es coneixen. Es compon d'un conjunt de fils disposats longitudinalment -en el sentit de la llargària de la peça teixida- (de vegades, disposats verticalment) anomenat *ordit*. Els fils que es passen en sentit transversal constitueixen la *trama*. Els telers poden ser artesanals, normalment de fusta, i industrials, que es classifiquen segons el tipus de teixit que produeixen.

TORSIÓ: Nombre de voltes de torsió que es dona a un fil en filar-lo per evitar que les fibres llisquin les unes sobre les altres.

VORETAR: Fer les vores a una roba. Polir i voretar. Màquines de voretar.

15.- BIBLIOGRAFIA

AJUNTAMENT DE L'HOSPITALET, *Dones sindicalistes de L'Hospitalet*, Programa Municipal per a la Dona, L'Hospitalet, 2002.

ALCÀNTARA, Sílvia, *Olor de colònia*, Edicions de 1984, Barcelona, 2009.

ASINS Muñoz, Consuelo, "La voz como testimonio. Mujeres sindicalistas de L'Hospitalet". P. 9-30. *Quaderns d'Estudi*, n. 19, Centre d'Estudis de L'Hospitalet, maig, 2005.

BARNÉS Martín, Judith, *L'univers Trinxet. Producció i treball en una fàbrica tèxtil hospitalenca a partir de les fonts documentals*. Arxiu Municipal, L'Hospitalet, 2010; *Quaderns d'estudi*, n. 26, Centre d'Estudis de L'Hospitalet, novembre, 2012.

BENGOECHEA, Soledad, "Mujeres en lucha: la huelga del textil de 1913 en Cataluña", *La historia de las mujeres: perspectivas actuales. XIII Coloquio Internacional AEIHM*, UB, 2006.

BOFILL i Corominas, M., "La recuperació del patrimoni industrial al Baix Llobregat", a *I Jornades de recerca històrica i social del Baix Llobregat*, P. 561-578, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.

BOFILL i Corominas, M., "Can Vilumara, Una fàbrica de teixits de seda de L'Hospitalet". P. 461-500. *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat*, a cura d'Àngel Calvo, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.

BORDERÍAS, Cristina (editora), *Les dones i la història al Baix Llobregat*, 2 vol. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2002.

BORRÁS Llop, José María, "Los límites del primer intervencionismo estatal en el mercado laboral: La Inspección del trabajo y la regulación del empleo de las mujeres. (Cataluña 1900-1930)", *Cuadernos de Historia Contemporánea*, vol. 31. Pág. 149-191, Universidad Complutense de Madrid, 2009.

CABANA, F., *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la Revolució Industrial a Catalunya*. Vol. II i III, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1994.

CAMÓS, J., i GONZÁLEZ Fanjul, M., "Activitat econòmica a L'Hospitalet 1930-1980. La contribució industrial". P. 171-193. *Quaderns d'Estudi* n. 3, Centre d'Estudis de L'Hospitalet, octubre 1987.

CASAS i Fuster, J., *La formació de la indústria a L'Hospitalet del s. XIX*, Centre d'Estudis de L'Hospitalet, 1985.

CASAS i Fuster, J., "Industrialització a les portes de Barcelona: L'Hospitalet de Llobregat". P. 427-458. *El pas de la societat agrària a Industrial al Baix Llobregat*, a cura d'Àngel Calvo, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.

CERVERA, Anna; MUMBRÚ, Josep; PONT, M. Rosa; TALÓ, Joan. *Diccionari de la indústria tèxtil*. Universitat Politècnica de Catalunya, Servei de Llengües i Terminologia de la UPC, Barcelona.

CORTES, G., i SAURI, J. C., "Població, mercat de treball i empreses a L'Hospitalet de Llobregat". P. 194-205. *Quaderns d'Estudi* n. 3, Centre d'Estudis de L'Hospitalet, octubre, 1987.

DALMAU i Ribalta, Antoni, "Contra l'oblit: Retrats d'Anarquistes, Igualadins i Anoiencs", *Revista d'Igualada* n. 26, setembre 2007.

DE BONO, E., *iEureka! Historia de la invención. De la rueca al computador*, Editorial Labor, S.A., Barcelona, 1975.

DOMINGUEZ, López M., LÓPEZ López, C., MARTÍNEZ y Gutiérrez, E., DE PLANELL i Mas, M., *Rutes Urbanes. Descoberta del Patrimoni Industrial de L'Hospitalet*. Museu de L'Hospitalet. Escola Taller Patrimoni. Ajuntament de L'Hospitalet, 2010.

ENRECH, Carles, *Indústria i ofici. Conflicte social i jerarquies obreres a la Catalunya tèxtil (1881-1923)*. UAB, Servei de Publicacions, Barcelona, 2005.

FERNÁNDEZ DE RETANA, Juan, "Els passadissos de Collblanc-La Torrassa 1900-1929. L'essència d'un barri dormitori", *Revista Catalana de Geografia*. Vol. 6, n. 17, Barcelona, 1992.

GARCÍA NIETO, M. C., "Les dones i el moviment obrer al Baix Llobregat durant el franquisme", a Borderias, Cristina (editora), vol II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2002.

LES PUNTAIRES DE L'HOSPITALET I BURANO-ITÀLIA, catàleg de l'exposició, L'Hospitalet de Llobregat: Centre Cultural Caixa de Pensions, 1991.

LLINÀS Carmona, Conxa i TRAYNER Vilanova, Mª Pau, *Entrevista a Joana Sánchez García*, (inèdit), L'Hospitalet de Llobregat, 2012.

MARCÉ i Piera, Matilde, *Indústries i obradors a L'Hospitalet* (1ª part), Ateneu de Cultura Popular, L'Hospitalet, 2001.

MARÍN, Silvestre, Dolors, *Entrevista a Josefa Alcázar Maldonado; Francisca Carrera Méndez*, treballadores de la fàbrica Can Trinxet, Arxiu Municipal de L'Hospitalet, 2001.

MASCARELL i Llosa, Mireia, *Entrevista a Carme Albert Orrea*, treballadora de la fàbrica Tecla Sala; Mariona Silvestre Prats, treballadora de la fàbrica Can Vilumara, desembre 2002; Josep Mª Vilumara Lamarca, empresari de la fàbrica Can Vilumara, novembre, 2003; Carme Bosch i Mas, treballadora de Viuda e Hijos de Jaime Trias, gener, 2005, Arxiu Municipal de L'Hospitalet.

MASCARELL i Llosa, Mireia. *L'Abans. L'Hospitalet de Llobregat. Recull gràfic 1890-1965*. El Papiol: Efadós, 2003.

MATA i Ventura, Víctor, i HISPANO i Vilaseca, Marià, "Documentació gremial barcelonina per a la història del s. XVIII: Velers, velluters, procuradors i bastaixos de capçana", *Quaderns d'Història* n. 7, Barcelona 2002.

MATAIX, Antoni, "Aproximació a la història del barri de Sant Feliu", *Quaderns d'Estudi*, n. 3. Centre d'Estudis de L'Hospitalet, octubre, 1987.

MONSERDÀ, Dolors, *La fabricant* (1904), Biblioteca Selecta, Barcelona, 1972.

MONTELLÀ, Assumpta, *El silenci dels telers. Ser dona a les colònies tèxtils catalanes*, Ara Llibres SCCL, Badalona, 2012.

NADAL i Oller i altres, *La primera Revolució Industrial a Catalunya*, Fundació Jaume I, Barcelona, 1997.

OJEDA, Martínez, Miriam., "Les dones en el moviment associatiu de L'Hospitalet (1960-1979). Una aproximació a través de la història oral". P.9-44. *Quaderns d'estudi* n. 21, Centre d'Estudis de L'Hospitalet, març 2009.

PROPIOS, Cristina, *Entrevista a Conxita Oller i Valls*, treballadora de la fàbrica Albert Germans, juny 2007, Arxiu Municipal de L'Hospitalet.

RAMOS, Mª Dolores, "¿Madres de la Revolución? Mujeres en los movimientos sociales españoles 1.900-1.930", *Historia de las mujeres en Occidente*, Taurus, Madrid, 2000.

SEGURA, Soriano, Isabel, *Dones de L'Hospitalet. Itineraris històrics*, Ajuntament de L'Hospitalet, 1998.

SIMÓ, Isabel-Clara, *Ciudadanes. Ruta de les dones de Barcelona, L'Hospitalet, Sant Adrià*. Ajuntament de Barcelona, Institut Municipal del Paisatge Urbà i la Qualitat de Vida, Barcelona, 2006.

VILUMARA, Josep Maria, *Històries de "Les Sedes" Fàbrica Institut Can Vilumara*, Ateneu de Cultura Popular, L'Hospitalet de Llobregat, 2013.

Agraïments a l'Arxiu Municipal de L'Hospitalet i

el Centre d'Estudis de L'Hospitalet.

L'Hospitalet de Llobregat, febrer de 2014